

KUL TÚRA SLOVA

2020
ROČNÍK 54

VEDECKO-POPULARIZAČNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TER-
MINOLÓGIU ■ ORGÁN JAZYKOVÉDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA
SAV A JAZYKOVÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ

VYDAVATELSTVO MATICE SLOVENSKEJ V MARTINE

KUL TÚRA SLOVA

Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej

Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Juraj Glov-
ňa, Dana Guričanová, Robert
Hammel, Renáta Hlavatá, Ingrid
Hrubaničová, Martin Chochoľ,
Bronislava Chochoľová, Ján Ka-
čala, Ľubor Králik, Jana Levická,
Sibyla Mislovičová, Slavomír
Ondrejovič, Lucia Molnár Satin-
ská, Mária Šimková, Iveta Vančo-
vá, Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- VALENTOVÁ, Iveta: Motivácia slo-
venských priezvisk v Číve..... 3
KAČALA, Ján: Syntax a pravopis vý-
razov so zreteľovým významom 13
MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Prevzaté slo-
vá *hoax*, *spam*, *fejk* a ich odvodeniny 19

DISKUSIE

- HRUBANIČOVÁ, Ingrid: Pravopis spo-
jenia *Nežná/nežná revolúcia*. Vhľad
do súčasnej pravopisnej problema-
tiky pri pomenovaniach dejinných
udalostí 25

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- RAMŠÁKOVÁ, Anna: Poznáme vý-
znamy slov *beskyd* a *grapa*? 32

ROZLIČNOSTI

- Osvienčim* verus *Auschwitz*. S. D u c h -
k o v á 41
V rámci a *v rámci*. M. V a c l a v i k 43

SPRÁVY A POSUDKY

- Dve jubileá Adriany Ferenčíkovej.
G. M ú c s k o v á 45
Nitra privítala mladých jazykovedcov.
J. N e m č e k o v á 51
Aký bol Deň otvorených dverí v Jazyko-
vednom ústave Eudovíta Štúra SAV
v roku 2019? R. K r o l č í k o v á 55

OBSAH KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 54 – 2020 – ČÍSLO 1

SPYTOVALI STE SA

Čo znamená slovo <i>tejpovanie</i> ? D. Gu- ričanová.....	57
<i>Divoká ryža</i> ? I. Vančová	59

Z WEBOVEJ PORADNE

O slove <i>verzus</i>	61
Ako sa skloňujú cudzie vlastné mená <i>Meriah</i> a <i>Kylie</i> ?	61
<i>Za účelom?</i>	62
<i>V globále</i> alebo v „ <i>globáli</i> “?	62

PRIPOMÍNAME SI.....

Informácie autorom.....	64
-------------------------	----

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 54, 2020, č. 1 (19. 2. 2020). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,50 €, jednotlivé čísla 1,50 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2020

Cena 1,50 €

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný časopis
pre jazykovú kultúru a terminológiu*

Orgán

*Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru Matice slovenskej*

Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA

PhDr. Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Mgr. Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Juraj Glovňa, CSc. (Nitra), PhDr. Dana Guričanová (Bratislava), Dr. Robert Hammel (Berlín, Nemecko), PaedDr. Renáta Hlavatá, PhD. (Nitra), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Mgr. Bronislava Chocholová, PhD. (Bratislava), Mgr. Martin Chochol, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc. (Bratislava), PhDr. Ľubor Králik, PhD. (Bratislava), Mgr. Jana Levická, PhD. (Bratislava), PhDr. Sibyla Mislovičová (Bratislava), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), PhDr. Lucia Molnár Satinská, PhD. (Bratislava), PhDr. Mária Šimková, Ph.D. (Bratislava), Mgr. Iveta Vančová (Bratislava), prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava)

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Motivácia slovenských priezvisk v Číve

IVETA VALENTOVÁ

Abstract: The article deals with surnames of families with Slovak roots in the village of Piliscsév in Hungary. The author explains the origin and meaning of Slovak surnames as well as the motivation or possible motivations of the creation of the surnames in question. In some cases, the meaning of the suffix used to form the surname is mentioned. Surnames reveal the origin of the ancestors of their bearers, their occupation, social status, family relationships, characteristics, but also their first names. The results of the analysis of the Slovak surnames in Hungary bring valuable findings not only for anthroponomastics, but also for history or ethnography. They help Hungarian Slovaks to revive Slovak traditions and the Slovak language.

Keywords: anthroponomastics, the surnames of Slovak families, Piliscsév, motivation of surnames

Dedinka Čív (maďarsky Piliscsév) leží na severe Maďarska v Piliškých horách. Po porážke a vyhnaní osmanských Turkov z Uhorska sa

---

Príspevok bol vypracovaný v rámci dohody o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom E. Štúra SAV (Bratislava) a Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku (Békešská Čaba) a vedec-kého projektu *Lexika slovenských terénnych názvov* (č. 2/0019/20) grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a Slovenskej akadémie vied VEGA.

v tejto oblasti vytvoril pomerne kompaktný slovenský jazykový ostrov, ku ktorému okrem Čívu patria obce Huta (Pilisszentlélek), Kestúc (Kesztlöc), Mlynky (Pilisszentkereszt), Santov (Pilisszántó) a Pilišská Čaba alebo Piliščaba (Piliscsaba) (Žiláková, 2007, s. 275). Prvá vlna poddaných utečencov zo Slovenska (vtedajšieho Horného Uhorska) sa objavila na území Čívu okolo r. 1705 (Mihalovič, 1987, s. 17). Podľa údajov v Atlase slovenských nárečí v Maďarsku (1993, s. 77) sa osada osídľovala v rokoch 1701 – 1709¹ slovenskými katolíckmi, ktorých príchod neinicioval a neorganizoval statkár. Osídľovanie teda neprebiehalo organizovane ako v prípade dolnozemskej obcí, ale Slováci prichádzali samostatne a dobrovoľne. Jednotné a čisté nárečia pilišskej oblasti, ktoré nadväzujú na varianty západoslovenských nárečí, viedli A. Divičanovú (2002, s. 316) k predpokladu, že rodným krajom praotcov a pramatiek Pilišanov, a teda aj Čívanov bola užšia oblasť západoslovenského kraja. Svedčia o tom niektoré nárečové prvky v priezviskách, napríklad priezvisko *Villár* vzniklo ako priezvisko podľa zamestnania zo západoslovenskej nárečovej podoby *villár* (s fonetickou zmenou *dl > ll*) slova *vidlár* s významom „kto pracuje, zhŕňa, zhrabúva vidlami“ (Historický slovník slovenského jazyka VI., s. 363; ďalej HSSJ). Priezvisko *Cserni* mohlo síce vzniknúť z českého adjektíva *černý*, ale rovnako aj z nárečovej západoslovenskej podoby *černý* adjektíva *čier-ny*. Prípona *-ek* v priezviskách vyjadruje vzťah k otcovi, ale tiež poukazuje na západoslovenský alebo východoslovenský pôvod. Pomocou tejto prípony vznikli čívske priezviská utvorené napríklad z rôznych podôb rodných (krstných) mien ako *Matusek* (vyslov *Matušek*), *Bartek*, *Bartisek* (vyslov *Bartišek*), *Simonek* (vyslov *Šimonek*). V priezvisku *Vojczek* (vyslov *Vojcek*) okrem prípony indikuje západoslovenský, príp. i východoslovenský pôvod asibilácia *t > c*.

Priezviská dnešných obyvateľov Čívu odkazujú aj na iné etnické zloženie, pretože do Čívu prichádzali a usídľovali sa tu napríklad českí majstri či bulharskí záhradníci. Niektoré nemecké priezviská Čívanov sa nachádzajú aj na Slovensku, preto je možné, že predkovia ich nositeľov nemuseli zákonite prísť iba z nemecky hovoriacich krajín, ale mohli sa prísť a hovoriť zo slovenského územia, z miest a dedín s nemeckou kolonizáciou. Časté sú,

---

¹ Autori uviedli, že konečný vznik usadlosti by bolo vhodnejšie datovať až do roku 1720.

samozrejme, maďarské priezviská slovenských rodín. Vo väčšine prípadov ide o priezviská Slovienek, ktoré sa vydali za Maďarov, a priezviská ich detí. Maďarská podoba nemusí vždy signalizovať maďarský pôvod nositeľa, pretože priezviská vznikali v čase, keď bolo územie Slovenska súčasťou Uhorska, a preto prímeno maďarského pôvodu mohli mať slovenskí osadníci ešte pred príchodom do Čívu. Niektorí Slováci si z rozličných dôvodov svoje priezvisko zámerne pomadžarčili, či už iba pravopisne (graficky), alebo úplne (lexikálne). Napriek tomu, že všetky priezviská Čívanov sú zapísané maďarskou grafikou, prípadne maďarsko-slovenskou grafikou, mnohé z nich už na prvý pohľad prezrádzajú slovenské korene ich nositeľov. Budeme sa usilovať uviesť motiváciu predovšetkým tých priezvisk, ktoré síce mohli vniknúť z apelatív a proprií geneticky slovenského i neslovenského, resp. neslovanského pôvodu, ale používali sa v staršej slovenčine a v nárečiach, v slovenskej lexike zdomácnili, preto je pravdepodobné, že predkovia ich nositeľov prišli práve zo slovenského územia.

Na to, odkiaľ prišli prví slovenskí osadníci, najlepšie poukazujú priezviská podľa pôvodu. Predovšetkým sú to tie, ktoré vznikli z prídavných mien odvodených zo slovenských alebo z maďarských podôb miest a obcí z územia Slovenska, napr. *Lipovszky* (*Lipová*, *Lipovce*, *Lipovec*, *Lipové*), *Litauszki* (*Litava*, okr. Krupina), *Szaszovszky* (*Sásová*, dnes súčasť Banskej Bystrice), *Weszelovszky* (*Veselé* v okr. Trnava alebo *Oravské Veselé* v okr. Dolný Kubín), *Zsibritovszki* (*Žibritov*). Zvykli sa tiež tvoriť maďarskou adjektívnom príponou *-i* (zapisovala sa aj ako *-y*, príp. *-j*), ktorá má v priezviskách rovnakú funkciu ako slovenská prípona *-ský/-sky*, príp. *-(c)ký/-(c)ky*, napr. *Diószegi* (maď. názov *Diószeg*, v minulosti sa tiež zapisoval ako *Dioszegh*, *Dioszeg*, slovenského mesta Sládkovičovo v okrese Galanta), *Farkasdi* (maď. názov *Farkasd* slovenskej obce *Vlčany* v okrese Šaľa), *Galgóczi* (maď. názov *Galgócz* slovenského mesta Hlohovec), *Komjáthi* (maď. názov *Komjathy* obce *Komjatice* v okrese Nové Zámky alebo sa toto priezvisko utvorilo z názvu obce *Komjatná*² v okrese Liptovský Mikuláš), *Kosztolányi* (utvorilo sa z názvu slovenskej obce, ktorý obsahuje časť *Kostoľany*, napr. *Kostoľany pod Tribečom*, *Jedľové Kostoľany*, *Zemianske Kostoľany*, *Veľké*

---

² Napr. v r. 1330 bola zapísaná ako *Komnathna* (porov. HSSJ II., s. 79; Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, 2, s. 49, 50). Tieto názvy sa utvorili zo starobylého slovenského slova *komnata* latinského pôvodu (Majtán, 2014, s. 86).

Kostoľany, príp. z názvov *Kostolná*, *Kostolné* a i.), *Závodi* (*Závod*, okr. Malacky), *Zsolnay* (maď. názov *Zsolna* mesta Žilina).

Priezviská podľa pôvodu, ktoré vznikli z obyvateľských alebo národných mien, sú v Číve zriedkavejšie. Napríklad priezvisko *Turán* vzniklo z obyvateľského mena *Turan* „obyvateľ slovenskej obce *Turany* alebo *Stará Turá*, alebo maďarskej obce *Tur* v Peštianskej stolici“ (Dudok, 1999, s. 67). Priezvisko *Lehovecz* mohlo vzniknúť z obyvateľského mena z názvu slovenskej obce *Lehnice* (okr. Dunajská Streda). Na slovenský pôvod môžu poukazovať čívske priezviská *Szlovák*, *Szlovacsek* (vyslov *Slovák*, *Slovaček*) a *Tóth*. Priezvisko *Tóth* vzniklo zo slova *Tót* (v množnom čísle *Tótok*), ktorým pôvodne starí Maďari označovali nielen Slovákov, ale aj ostatných príslušníkov nemaďarských národností Uhorska (Majtán, 2006, s. 96). Toto slovo nemá maďarský pôvod, súvisí so staronemeckým slovom *diot* s významom „ľud“ (Majtán, 2014, s. 91). Slovákov žijúcich v Maďarsku úradne označovali slovom *Tót* do prvej svetovej vojny. Vznikom Československa sa nahradilo etnonymom *Slovák*, pretože označenie *Tót* sa začalo pokladať za hanlivé.

Väčšiu skupinu tvoria priezviská, ktoré vznikli z rodných mien, napr. *Demeter*, *Gregor*, *Maros* (*Maroš* je pôvodne domácka podoba mien *Martin* alebo *Marek*). Z domáckych podôb biblického novozákonného mena *Bartolomej* sa v Číve utvorili priezviská *Bartek*, *Bartisek*, *Bartl*, *Bartolen*, *Berka*. Priezvisko *Bartl* vzniklo z nemeckej domáckej podoby tohto mena; z maďarskej podoby *Bertalan* (so začiatočným *Ber-*) sa zase utvorilo priezvisko *Berka*. Na Slovensku existuje mnoho ďalších priezvisk z tohto mena, napr. *Barto*, *Bartko*, *Bárta*, *Bartík*, *Barcik*, *Bartoš*, *Bartošovič*, *Berko*, *Bertiš*, *Varchal*, *Varchol*, *Varhola* (Majtán – Považaj, 1998, s. 59; Majtán, 2014, s. 18). Z novozákonného mena *Šimon* (maďarsky *Simon*) vznikli čívske priezviská *Simon*, *Simonek*, *Simonics*, *Sinkovics* a z domáckych podôb mena *Valentín* priezviská *Válent*, *Valovics* a *Valuch*. Vznik priezviska *Lázár* mohlo motivovať starozákonné meno *Lazár* (po maďarsky *Lázár*) alebo apelatívum *lazár* s významom „chorý, zmražený, úbohý človek“, ktoré vzniklo apelativizáciou mena *Lazár*, preto by sa rovnako dalo uvažovať o priezvisku motivovanom vlastnosťou.

Mená biblických postáv, svätých, prorokov či archanjelov boli rozšírené nielen na slovenskom území, preto pri priezviskách ako *Balázs* (maď. podoba sväteckého mena *Blažej*), *Boldis* (utvorené z novozákonného mena *Baltazár*, pravdepodobne na základe maďarskej podoby mena *Boldizsár*), *Ezékiel* (maď.

podoba starozákonného mena *Ezechieľ*), *Kain* (starozákonné meno *Kain*), *Lukács* (maď. podoba mena *Lukáš*) a iných je ťažké určiť, či ide o pomadžarčenie slovenské priezvisko, alebo o maďarské priezvisko. Podľa mužských nositeľov v databáze priezvisk (Ďurčo a kol., 1998) malo na Slovensku priezvisko *Baláz* približne až 7 351 rodín, *Lukáč* 6 010 a *Boldiš* 273 rodín. Najčastejšie priezviská z krstných mien na Slovensku sú *Baláz* a *Lukáč*, pričom obidve vznikli z pôvodných maďarských podôb týchto mien (Majtán, 2014, s. 11).

Priezviská vznikali aj zo ženských rodných mien, napr. priezvisko *Beták* sa utvorilo z domáckej podoby *Beta* ženského rodného mena *Alžbeta*. Z podoby *Beta* sa utvorili aj slovenské priezviská *Betko* a *Betuš*. Prípona *-ák* poukazuje na príbuzenský vzťah k matke alebo manželke (porov. Majtán – Považaj, 1998, s. 44; Dudok, 1999, s. 39). Príponou *-ák/-ak* sa v Číve utvorili aj priezviská z rodných mien, ktoré vyjadrovali príslušnosť k otcovi, napr. *Jurák* (z domáckej podoby *Juro* mena *Juraj*), *Ondrusák* (z domáckej podoby *Ondruš* mena *Ondrej*), *Rehák* (zo skrátenej formy staršej slovenskej podoby *Rehor* mena *Gregor*).

Prípona *-ovic* je starobylá, v priezviskách sa zachovala najmä na južnom strednom Slovensku, resp. je známa aj zo stredoslovensko-západoslovenského pomedzia. Väčšinou sa preformovala na príponu *-ovič*, ktorá sa na južné západné Slovensko dostala aj prostredníctvom chorvátskej kolonizácie v 16. storočí (Majtán, 2014, s. 22). Táto prípona vyjadruje príslušnosť k rodine ako celku a utvorili sa ňou napr. čívske priezviská *Balkovics* (z domáckej podoby *Balko* mena *Baltazár*), *Jurkovics* (z domáckej podoby *Jurko* mena *Juraj*), *Mihalovics* (z maďarskej podoby *Mihály* mena *Michal*), *Palovits* (vyslov *Palovič*; z domáckej podoby *Palo* mena *Pavol*), *Radovics* (z domáckej podoby slovanských mien s časťou *Rad-*, ako napr. *Radislav*, *Radimír*, *Radivoj*, *Radovan*, *Radoslav*, *Radomil*, *Radomír*). Pomocou prípony *-ovič* sa utvorilo priezvisko *Rozovits* (vyslov *Rozovič*) z domáckej podoby *Róza* ženského mena *Rozália*.

Prípona *-ič* v slovenských priezviskách nie je veľmi častá, môže poukazovať skôr na chorvátsky, resp. južnoslovanský pôvod (Majtán, 2014, s. 22 – 23). Priezviská s touto príponou sa na Slovensko mohli dostať prostredníctvom chorvátskej kolonizácie v 16. storočí. V Číve sú ňou utvorené napríklad priezviská *Ivanics* (*Ivan*), *Simonics* (*Šimon*), *Urbanics* (*Urban*, po maďarsky *Urbán*, *Orbán*).

Priezviská prezývkového charakteru podľa duševných alebo fyzických vlastností tvoria ďalšiu početnejšiu skupinu priezvisk Čívanov so slovenskými koreňmi. Mohlo ísť o priame alebo metaforické, obrazné pomenovanie vlastností. Tvorili sa z neutrálnych i citovo zafarbených slov, zo spisovných i z nárečových slov a z rozličných slovných druhov. Najčastejšie išlo o substantíva (*Dubec – dubec* „malý dub“, *Kaluza – kaluža*). Niektoré sú utvorené z adjektív (*Szmutni – smutný*) či z rôznych tvarov sloviess, napr. priezvisko *Nebehaj* vzniklo z tvaru imperatívu slovesa *nebehať*. Priezvisko *Kutala* má tvar ženského rodu l-ového prídavného slovesa *kutať* s významom „hľadať, prehľadávať hrabaním, prehrabávať“ (HSSJ II, s. 169). V slovenskej antroponomastickej literatúre sa priezviská typu *Hrabala, Lízala, Plávala, Sedala, Skákala, Virgala* a pod. označujú ako priezviská, ktoré vznikli z tvarov ženského rodu l-ového prídavného slovesa (Majtán, 2014, s. 43). Mohlo by však ísť o príponu *-la*, ktorou sa tvorili mužské expresívne podstatné mená od sloviess (prov. *Słownik prasłowiański*, s. 104 – 105). Vznik priezviska *Kutala* by bol možný aj z nárečového stredotekovského expresívneho substantíva *kutala* s významom „ležovisko v slame“ (SSN I, s. 916).

V. Blanár (1950, s. 46, 63) zaradil priezvisko *Csapucha* do skupiny priezvisk, v ktorej sa z hľadiska slovo tvornej stránky nachádzajú priezviská v tvare všeobecných podstatných mien utvorené z citosloviess, a z hľadiska motivácie ho zaradil k priezviskám podľa telesnej stránky človeka. K. Kálal (1923, s. 68) uviedol slová *čapuška, čapušnatý* s významom „s veľkými nohami, nohatý“. Toto priezvisko môže súvisieť aj s prídavným menom *čapatý* „nemotorne chodiaci, napádajúci na nohu, čaptavý; (o nose) plošký, široký“ (HSSJ I, s. 200). Príponou *-ucha* sa tvorili priezviská prezývkového charakteru na celom území Slovenska, napr. *Plavucha, Raducha, Smolucha* (Majtán, 2014, s. 44).

Priezviská podľa vlastností sa tvorili zo slov s rôznym lexikálnym významom. Výraznejšiu skupinu tvoria pomenovania zvierat, napr. *Havrán* (*havran* „vták s lesklým čiernym perím podobný vrane“), *Kacsur* (nár. *kačur* „samec kačice, káčer“), *Belica* (*belica* „ryba belička obyčajná /*Alburnus alburnus*/; jalec hlavaty /*Leuciscus cephalus*/“ alebo sa týmto slovom označovala ovca s bielou srstou, prípadne mohlo ísť aj o sortu slivky s bielym /žltkastým/ plodom; HSSJ I, s. 122; SSN I, s. 108), *Páva* (*páva* „páv, vták s pestrým dlhým chvostom chovaný na okrasu“, v prenesenom význame

„pyšná žena“). Ostatné priezviská čerpajú slová z rozličných iných významových okruhov, napr. *Botka* (*bota* „topánka, čižma“, resp. z deminutívnej podoby *botka* alebo zo slova *bodka* s významami „bod, kruh nepatrných rozmerov; znamienko“, „bodnutie“; HSSJ I, s. 140 – 141; SSN I, s. 137), *Fuzík* (*fúz*, príp. z deminutívnej podoby *fúzik*), *Kaluža* (*kaluža* „mláka, barina, špinavá bahnnitá voda“, v skalickom nárečí „močovka, hnojovka“, zriedkavo „malé jazierko“; HSSJ II, s. 14; SSN I, s. 739), *Kučera* (*kučera* „pramienok kučeravých vlasov“), *Kukola* (*kúkol'* „poľná bylina s fialovým kvetom /*Agrostemma*/, burina v obilí“ alebo „poľná bylina nevädza /*Cyanus*/“, príp. „cudzorodá huba na poľných kultúrach, sneť /*Ustilago*/“; SSN I, s. 903), *Lipka* (*lipa*, deminutívna podoba *lipka* „druh listnatého stromu /*Tilia*/“, príp. „kvety alebo drevo z tohto stromu“), *Mlaka* (*mláka* „menšie množstvo plytkej stojatej vody, kaluž, barina; niečo rozliate“), *Pazgyvera*, *Pazdera* (*pazderec*, *pazderie* „drevnaté odpadky pri trepaní konopí alebo ľanu“; HSSJ III, s. 488 – 489; Majtán, 2011, s. 167), *Siska* (*šiška* „semenný plod ihličnatých stromov“), *Skuta* (*škuta* „ostrá zvieracia srst', skutina“), *Suhaj* (*šuhaj*), *Topor* (*topor* „tesárska sekera“), *Zrubec* (*zrubec* „zárez, záhyb, schod“, „zrub, otesané brvno, trám“ alebo „dom z otesaných brvien“, príp. „vylúpnutý orech“ a na Spiši aj „jazva“; Kálal, 1923, s. 886; Slovník slovenského jazyka V, s. 720). Podľa pôvodného lexikálneho významu východiskového slova však okrem pomenovaní zvierat netvorí čínske priezviská prezývkového charakteru inú výraznejšiu skupinu.

Priezviská vznikali buď priamo z neodvodených, alebo odvodených slov, alebo sa tvorili pomocou špecifických prípon, z ktorých v Číve medzi najčastejšie patrí prípona *-ák* – *Kochnyák* (*kochniť* „variť“), *Simrák* (*šimrať* „ľahkým dotykom, škrabkaním dráždiť, štekliť“), *Sislák* (*šišlať* „šušlať, zle vyslovovať sykavky“), *Vidák* (*vidieť*). Je to prirodzené, pretože prípona *-ák/-iak* patrí na Slovensku medzi najproduktívnejšie prípony, ktorou sa tvorili priezviská prezývkového charakteru (Majtán, 2014, s. 43 – 44). Ostatné prípony sú zriedkavejšie, napr. prípony *-ik/-ík* – *Štrbik* (*štrba* s významom „štrbina“, príp. *štrbavý*, t. j. „ktorému chýba zub alebo viac zubov“) alebo *-ek* – *Szivek* (*sivý*), ktoré môžu poukazovať aj na príbuzenský vzťah k otcovi. Prípona *-ek* je v Číve oveľa produktívnejšia pri tvorení priezvisk z rodných mien. Vo všeobecnosti sa obidvoma príponami tvorili slovenské priezviská pomerne často, predovšetkým tie, ktoré vznikali z rodných mien otcov.

Keďže v apelatívnej slovnej zásobe sa tými príponami tvoria deminutíva, pri priezviskách podľa vlastností sa nedá jednoznačne určiť, či ide o tieto tzv. synovské sufixy, alebo priezvisko vzniklo priamo z deminutívnej podoby východiskového slova, napr. priezviská *Fuzik* (*fúz, fúzik*), *Ježek* (*jež, ježek*), *Kontsek* (*koniec, konček*). V Číve sa zachovali niektoré priezviská, ktoré sa dnes na Slovensku nevyskytujú, napr. priezvisko *Chrompota*. Pravdepodobne súvisí so slovami *chromý* „majúci ochrnuté končatiny“ alebo *chromota* „ochrnutie“, „chudoba, bieda“ (HSSJ I, s. 480).

Ucelenú skupinu tvoria priezviská, ktoré vznikli zo slovenských alebo do slovenčiny prevzatých pomenovaní zamestnania, povolania a pracovných činností, napr. *Dudás* (*dudáš* „kto hrá na gajdách, dudách, gajdoš“; SSN I, s. 403; Kálal, 1923, s. 120; porov. aj Majtán, 2014, s. 33, 77; Dudok, 1999, s. 93), *Kovács* (*kováč*), *Kurucz* (*kuruc* „vojak z Dóžovho povstania z r. 1514“ alebo „účastník, stúpenec alebo uhorský vojak bojujúci na strane vzbúrencov v období protihabsburských povstaní v 17. a na začiatku 18. storočia“) či *Szklenár* (*sklenár*). Podľa motivácie zamestnaním mlynára sa v Číve utvorili priezviská *Minárik* a *Molnár*. Priezvisko *Minárik* vzniklo z nárečovej podoby *minár* slova *mlynár* s disimilačným zánikom hlásky *l*. Prípona *-ík/-ik* poukazuje na vzťah k otcovi. Priezvisko *Molnár* vzniklo z maďarského slova *molnár* (slovensky *mlynár*), ale mohlo ísť o pôvodné slovenské priezvisko *Mlynár*, ktoré sa pomadžarčilo.

Iba niekoľko čívkych priezvisk bolo motivovaných spoločenským postavením pomenovaného a niektoré z nich mohli mať inú motiváciu. Možno k nim zaradiť napríklad priezvisko *Soltész* (vyslov *Šoltés*) z nemeckého slova *Schultheiß* s významom „zástupný a dedičný richtár, škultét“. Do slovenského jazyka sa adaptovalo v podobe *šoltýs* a v staršej slovenčine sa používalo vo význame „osadník, zakladateľ novej osady; dedičný dedinský richtár“. Priezvisko *Šoltés* vzniklo z pomadžarčenej podoby slova *šoltýs* (HSSJ V, s. 651; Majtán, 2014, s. 81). Je časté aj na Slovensku, podľa počtu mužských nositeľov v databáze priezvisk (Ďurčo a kol., 1998) malo v r. 1995 priezvisko *Šoltés* približne 1 100 rodín, *Šoltes* 111, *Šoltész* 93, *Šoltesz* 8, *Soltész* 93 rodín a *Soltesz* 1 rodina. Dalo by sa zaradiť k priezviskám motivovaným spoločenským postavením i zamestnaním.

Priezviská z pomenovaní rodinných a príbuzenských vzťahov sú v Číve len tri. Možno k nim zaradiť priezvisko *Bratkovics*, ktoré sa utvorilo zo

slova *brat*, resp. *bratko* alebo z osobného mena, prímena *Bratko* a prípony *-ovič*, ktorá poukazuje na vzťah k rodine ako celku, ako sme už uviedli pri priezviskách z rodných mien.

M. Majtán (2014, s. 33) do tejto zaujímavej skupiny priezvisk zaradil aj priezviská *Baba*, *Babka*, *Babečka*, *Babenka*, *Babáč*, *Babák*, *Babiak*, *Babčák*, *Babej*, *Babiar*, *Babic*, *Babík*, *Babiš*, *Babo*, *Baboš*, *Babúch*, *Babula*, *Babuliak*, *Babulík*, *Babulica*, *Babuš*, *Babušek*, *Babušiak*, *Babušik* a ďalšie, ktoré vznikli z apelatíva *baba*. V Číve sa nachádzajú priezviská *Bába* a *Babák*. Tieto priezviská však nemuseli byť motivované len významom „stará mama“, t. j. „matkina alebo otcova mama“. Na základe významov „žena“, „stará žena“ tak mohli napríklad pomenovať niekoho, kto bol rád v spoločnosti dievčat, žien, či sukničkára, alebo v prenesenom význame nesmelého, bojzlivého, prípadne klebetného človeka, t. j. muža so ženskými vlastnosťami, takže rovnako by bolo možné zaradiť ich k priezviskám prezývkového charakteru. Na možnosti motivácie inými významami slovenského apelatíva *baba* upozornil M. Hajdú (2010, s. 40), pričom nevytlúčil ani motiváciu slovom *bába* s významom „hračka“. Z významu „pôrodná asistentka“ zase vyplýva, že motiváciou mohlo byť zamestnanie. Podľa D. Moldanovej (1983, s. 40) pri priezvisku *Babák* môže ísť o pomenovanie člena rodiny pôrodnej baby, na čo poukazuje prípona *-ák*, keďže táto prípona nebola typická len pre tvorbu priezvisk motivovaných vlastnosťami pomenovanej osoby, ale jej ďalšou funkciou v priezviskách bolo, ako sme už uviedli, že sa ňou tvorili priezviská synov (porov. Majtán, 2014, s. 20, 24).

Hoci dnešné priezviská obyvateľov Čívu so slovenskými koreňmi naznačujú rôzne národnostné zloženie príslušníkov ich rodín, stále je v obci dosť priezvisk, ktoré poukazujú na slovenský pôvod prvých osadníkov. V priezviskách Slovákov v Maďarsku možno nájsť archivované poklady, ktoré odrážajú stav slovenčiny v minulosti, medzijazykové kontakty a špecifickú slovtvorbu. Poskytujú cenné informácie zo života Čívanov v minulosti, napríklad aké krstné mená dávali svojim deťom, aké mali vlastnosti, z ktorých obcí a miest sa prisťahovali či akými remeslami sa zaoberali, preto prinášajú zaujímavé poznatky nielen pre jazykovedcov, onomastikov, ale aj pre historikov, etnografov alebo kulturológov. Čívanom a ďalším Slovákom zo slovenských jazykových enkláv v Maďarsku budú neustále pripomínať ich pôvod. Výskum a analýza ich priezvisk napomáha pri oživovaní slovenských tradícií a slovenského jazyka.

LITERATÚRA

Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Red. P. Király. Budapešť: Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku v Békešskej Čabe 1993. 223 s. + mapy: I. – III. (orientačné mapy), 1. – 235. (mapy jazykových javov). ISBN 963-04- 3280-3.

BLANÁR, Vincent: Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomeštných mien v Maďarsku. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950. 139 s.

DIVIČANOVÁ, Anna: V čom sa skrýva osobitný charakter slovenských pilišských obcí. In: Dimenzie národnostného bytia a kultúry. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2002, s. 315 – 321.

DUDOK, Daniel: Priezviská Slovákov v Juhoslávii. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1999. 219 s.

ĎURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database. Paris: ELRA 1998. CD ROM. Dostupné na http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html.

HAJDÚ, Mihály: Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. Budapest: Tinta Könyviadó 2010. 552 s. ISSN 1589-4371, ISBN 978 963 9902 30 5.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 7. Red. M. Majtán et al.. Bratislava: Veda 1991 – 2008.

KÁLAL, Karel – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český diferencielny.) Banská Bystrica: Slovenská Grafia 1923. 1012 + 104 s.

MAJTÁN, Milan: Priezviská podľa pôvodu. In: Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 2, s. 90 – 97.

MAJTÁN, Milan: Slovník turzovských priezvisk. In: Turzovské priezviská. Zost. I. Gajdičiar. Turzovka: Spolok priateľov Turzovky 2011, s. 75 – 211. ISBN 978-80-970731-6-9.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2014. 196 s. ISBN 978-80-224-1357-2.

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: Art Area 1998. 344 s. ISBN 80-88879-48-5.

MIHALOVIČ, Alexander: Zemepisné mená Čivu. Budapest: Tankönyvkiadó 1987. 146 s.

MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení. 4. vyd. Praha: Agentura Pankrác 2015. 232 s. ISBN 978-80-86781-26-6.

Slovník prasłowiański. Tom I (A – B). Red. F. Sławski. Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1974. 487 s.

Slovník slovenského jazyka. 1. – 6. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovník slovenských nárečí. 1. – 2. Red I. Ripka. Bratislava: Veda 1994 – 2006.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. II. Red. M. Kropilák. Bratislava: Veda 1977. 520 s.

ŽILÁKOVÁ, Mária: Bulhari v slovenskej obci Čiv (Piliscsév) v Maďarsku. In: Slovensko-slovenské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Ed. J. Dudášová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2007, s. 275 – 290.

V jazykovej praxi sme natrafili na isté váhanie pri písaní čiarky vo vyjadreniach typu *pokiaľ ide o niekoho* alebo *o niečo, čo sa týka niekoho* alebo *niečoho*. Predtým ako si bližšie všimneme vlastné syntaktické dôvody náležitého písomného stvárnenia tejto otázky, vyslovujeme predpoklad, že väčšina používateľov si uvedomuje vetný ráz, prípadne vetnosť uvedených vyjadrení, ktorá je prirodzene opretá o výskyt určitého slovesného tvaru obsiahnutého v ich štruktúre. Náš predpoklad potvrdzuje aj prevažná väčšina prípadov, s ktorými sme sa pri sledovaní zapisovania týchto vyjadrení stretli; táto väčšina ukazuje, že sa takéto výrazy od ostatnej časti vety či súvetia oddeľujú čiarkami. Keď tieto vyjadrenia stoja uprostred hlavnej vety, čiarky sa píše z oboch strán týchto vyjadrení. Zo sledovaných odborných textov môžeme na úvod rozboru uviesť aspoň tri príklady: *Pokiaľ ide o slovenskú tvaroslovnú sústavu, tá je prevažne flektívna. – Čo sa týka mäkkosti spoluhlások, tá sa dôsledne označuje: d', t', ň, l'. – Pisateľ bol však, čo sa týka pozície slovesa, nedôsledný.*

Obidva uvedené výrazy zachytáva Krátky slovník slovenského jazyka vo svojom 4. vydaní z roku 2003 a už v ich lexikografickom spracovaní nachodíme aj jednoznačnú odpoveď na otázku ich písomného stvárnenia: v zodpovedajúcich heslových štaciach (t. j. v heslách spracúvajúcich slová *pokiaľ, ísť* a *týkať sa*) v príkladoch, ilustrujúcich používanie týchto výrazov, sa tieto výrazy oddeľujú od ostatnej časti príkladového textu čiarkou. Takéto pravopisné riešenie so zreteľom na uvedený pragmatický dôvod, podľa ktorého sa často posudzuje písanie alebo nepísanie čiarky v takých prípadoch najmä v školskej praxi, môžeme prijať ako náležité aj racionálne odôvodnené, zodpovedajúce zásadám o písaní čiarky, tak ako sú prijaté v súčasne platnej pravopisnej sústave spisovnej slovenčiny. V danej súvislosti je dôležité povedať, že výskyt určitého slovesného tvaru v týchto vyjadreniach možno oprieť o širšie platný syntaktický argument, totiž o to, že v oboch prípadoch ide o vyjadrenia majúce platnosť vety. Svojou podstatou uvedené konštrukcie platia ako slovesné jednočlenné vety, v ktorých určitý slovesný tvar vystupuje ako základný (v podstate vetotvorný) člen takejto vety, t. j.

ako vetný základ. V citovanom Krátkom slovníku slovenského jazyka sa vo výkladovej časti pri týchto vyjadreniach zároveň píše, že majú zreteľový význam. V najnovšom Slovníku súčasného slovenského jazyka H – L (2011) sa v príslušnom význame v hesle *ísť* rozoberaná konštrukcia so zreteľovým významom nezachytáva (pričom diely slovníka spracúvajúce zvyšné slová ešte nemáme k dispozícii).

V súvisе so zreteľovým významom týchto vetných spojení sa však žiada dodať, že tento význam sa neviaže iba na vyjadrenie v podobe vety, lež sa v našom jazyku bežne vyskytuje aj pri nevetných spôsoboch vyjadrenia zreteľa pomocou predložkových výrazov uvedených viacerými predložkami, konkrétne napríklad pri spojeniach *so zreteľom na niekoho* alebo *na niečo*, *s ohľadom na niekoho* alebo *na niečo*, *vzhľadom na niekoho* alebo *na niečo*, *z hľadiska niekoho* alebo *niečoho*, *z pohľadu niekoho* alebo *niečoho*, *vo veci niekoho* alebo *niečoho*, *čo do niečoho* a niektorých ďalších. Keď tieto spojenia so zreteľovým významom máme upotrebiť v príkladoch, budú mať povedzme takúto podobu: *So zreteľom na vyslovené výhrady k návrhu sa zdržiavam hlasovania.* – *S ohľadom na naše skutočné potreby je ponúknutá suma nízka.* – *Vzhľadom na nové poznatky treba zmeniť náš celkový postup.* – *Z pohľadu vydavateľstva sa táto otázka javí ako rozriešená.* – *Vo veci predneseného právneho názoru sa stále nevedel rozhodnúť.* Pri týchto a podobných príkladoch, keďže zreteľový význam je vyjadrený iba predložkovým výrazom v spojení so zodpovedajúcim tvarom podstatného mena a nie vetou zahŕňajúcou určitý slovesný tvar, čiarku v mieste spojenia predložkového výrazu s ostatnou časťou vety nepíšeme.

Téma vyjadrovania zreteľových vzťahov pomocou druhotných predložiek v spojení s tvarom podstatného mena sa rozoberá aj v akademickej Morfológii slovenského jazyka z roku 1966 v rámci kapitoly venovanej predložkám ako slovnému druhu. Tu sa na s. 671 prináša oveľa väčší výber druhotných predložiek vyjadrujúcich zreteľové vzťahy a v ilustračných dokladoch, ktoré sa v diele uvádzajú, sa ani v jednom takomto príklade za spojením predložky s podstatným menom nevyskytuje čiarka. Priamo o zreteľových predložkách vraví vo svojej monografickej štúdii Slovenské predložky v praxi z roku 1968 Ján Oravec, ktorý je aj autorom kapitoly o predložkách v citovanej Morfológii slovenského jazyka; na s. 195 svojej publikácie vyčleňuje osobitnú podkapitolu venovanú tomuto typu druhot-

ných predložiek, pričom jednotlivé predložky charakterizuje z významového hľadiska a prináša na ne doklady z literárnej praxe. Pri predložke *na rozdiel od* priamo uvádza upozornenie, že ju „neslobodno oddeľovať čiarkami od ostatnej vety“ (Oravec 1968, s. 200).

Ako vidno, medzi uvedenými dvoma spôsobmi vyjadrenia zreteľového významu máme pred sebou závažný syntaktický rozdiel v tom, že v prvej skupine príkladov ide o vetný spôsob vyjadrenia, kým v druhej skupine o nevetný spôsob vyjadrenia. Pre náš ďalší postup je dôležitý poznatok, že práve tento syntaktický rozdiel má priame vyústenie v spôsobe písomného záznamu daných vyjadrení z hľadiska využívania čiarky: kým pri vetnom vyjadrení zreteľového významu oddeľujeme toto vyjadrenie od ostatnej časti vety čiarkou, pri nevetnom vyjadrení, t. j. iba pomocou predložkového výrazu v spojení so zodpovedajúcim tvarom podstatného mena, čiarku nepíšeme. A nepíšeme ju ani vtedy, keď je takýto výraz so zreteľovým významom bohatšie rozvíjajúci a vo vete zaberá väčší priestor. Toto upozornenie formulujeme najmä preto, že v časti študentských písomných prác, ale aj v iných písomnostiach sa v tomto bode stretáme s chybným uvádzaním čiarky. Ako naznačuje aj citované Oravcovo stanovisko, takto sa čiarkou neodôvodnene oddeľujú najmä predložkové výrazy vyjadrujúce rozmanité príslovkové významy; kladenie čiarky tu však nie je podmienené vlastnými syntaktickými dôvodmi, lež mylnou predstavou pisateľa o prívlekom rozsahu takéhoto predložkového výrazu v pomere k jadrovým výrazom danej vety.

Oddeľovanie viet so zreteľovým významom čiarkami patrí medzi také funkcie čiarky, ktoré sa v platných Pravidlách slovenského pravopisu zahŕňajú medzi vyčleňovacie funkcie čiarky; sú to teda najpočetnejšie prípady využívania čiarky v našej pravopisnej sústave. Patria sem povedzme prípady vyčleňovania citosloviec, oslovení, hodnotiacich častíc, kontaktových výrazov, vsuviak, čiže parentéz, a viacerých ďalších vetných aj nevetných útvarov. Keďže zreteľové konštrukcie typu *čo sa týka niekoho, niečoho; pokiaľ ide o niekoho, o niečo* vykazujú početné zhodné prvky s útvarmi zaradenými do uplatňovania vyčleňovacej funkcie čiarky, môžeme sa nazdávať, že medzi takéto útvary sa mali v Pravidlách slovenského pravopisu zaradiť aj naše východiskové konštrukcie so zreteľovým významom, ktoré tiež spĺňajú kritériá vetných útvarov, založených na výskyte určitého slovesného tvaru v 3. osobe jednotného čísla a stredného rodu. Tieto útvary syntakticky

jednoznačne platia ako plnohodnotné slovesné jednočlenné vety, a hoci sú synonymné s citovanými predložkovými výrazmi so zreteľovým významom, zreteľne sa od nich odlišujú práve prítomnosťou určitého slovesného tvaru a tým aj svojou vetnou povahou. Pri vlastnom syntaktickom pohľade na istý jazykový útvar síce môžeme alebo aj máme brať do úvahy jeho synonymické vzťahy s inými obsahovo podobnými alebo aj menej podobnými útvarmi, ale na hodnotenie syntactickej platnosti daného útvaru je rozhodujúca syntaktická forma, t. j. v danom prípade vetná alebo nevetná organizácia jeho súčastí, alebo ešte ináč povedané: vetnosť alebo nevetnosť daného útvaru. Na tomto základe hodnotíme uvedené syntaktické konštrukcie ako vetné, a teda vyžadujúce si v písomnej podobe vyčlenenie čiarkami.

Jednočlenné vety typu *čo sa týka niekoho, niečoho; pokiaľ ide o niekoho, o niečo* v danom vetnom útvaru vetnočlensky vystupujú ako vedľajšie vety s platnosťou príslovkového určenia zreteľa a s ostatnou časťou vety utvárajú podradovacie súvetie, napríklad: *Čo sa týka dôkazov, (tie) boli dávno predložené. – Pokiaľ ide o dôkazy, (tie) boli dávno predložené.* Svojím významom, ale aj svojou gramatickou stavbou sú takéto súvetia blízke jednoduchým vetám s takzvaným vytýčeným vetným členom, t. j. v danom prípade: *Dôkazy, tie boli dávno predložené.* V nich, keďže vytyčovanie istého člena vety je ich podstatou, je už odkazovanie ukazovacím zámenom na vytýčenú časť vety prirodzené. Syntaktickú príznakosť vety s vytýčeným vetným členom, v danom prípade podmetom, môžeme jednoducho odstrániť tým, že podmet nevytyčíme či nevyčleníme pred vetu a v rámci nej teda nebudeme naň odkazovať príslušnou formou ukazovacieho zámena, lež takýto podmet začleníme do vety ako jej integrálny vetný člen; tak dostaneme výsledok: *Dôkazy boli dávno predložené.* Takáto podoba vety je oveľa jednoduchšia a v podávaní danej jazykovej informácie aj priamočiarejšia, úspornejšia a v konečnom dôsledku menej nákladná. Na takomto pozadí pôsobia súvetia so zreteľovou vedľajšou vetou ako možno aj zbytočne široké a monumentálne, ba niekedy môžu svojho pôvodcu usvedčovať až zo sklonov k verbalizmu. Nemusi to tak byť vtedy, keď daný zreteľový význam z aktuálnych komunikatívnych dôvodov pokladáme za potrebné takýmto vetným spôsobom osobitne zvýrazniť a pripísať mu v danej komunikatívnej situácii istú obsahovú vážnosť.

Naznačený zmysel pre šírku vyjadrovania môže mať svoje pokračovanie až v zostrojení dvojčlennej konštrukcie typu *Keď vezmeme do úvahy dôkazy, tie boli dávno predložené. – Keď máme na mysli dôkazy, tie boli dávno predložené. – Keď sa máme zaoberať dôkazmi, tie boli dávno predložené. – Keď prichádzajú na pretras dôkazy, tie boli dávno predložené.* Atd'. Pravdaže, v uvedenom syntaktickom stvárnení už máme pred sebou isté posunutie významu vedľajšej vety, uvedenej spojkou *keď*: v týchto vedľajších vetách už väčšmi presvitá význam podmienky; to sa potvrdzuje aj tým, že spojkou *keď* môžeme hladko nahradiť synonymnou spojkou *ak*, ktorá je pri realizácii podmienkového významu dokonca jednoznačnejšia. Aj význam podmienky síce patrí do širšieho prislovkového významu príčinnostných vzťahov, ale jednako sa len od vlastného významu zreteľa odlišuje. Vidíme, že aj pri stvárňovaní zreteľového významu zviazaného s rozoberanými vyjadreniami *pokiaľ ide o niekoho, o niečo; čo sa týka niekoho, niečoho* je jazyková tvorivosť takmer nevyčerateľná.

S doterajšími zisteniami je v súlade aj slovosledové umiestnenie takejto vedľajšej vety so zreteľovým významom: s vyzdvihnutím komunikatívnej platnosti takejto súčasti vety v podobe osobitnej vety súvisí to, že daná vedľajšia veta, uvádzajúca výpoveď stvárnenú v podobe podradovacieho súvetia v istej konkrétnej komunikatívnej situácii, stojí pred nadradenou vetou a v tom sa podobá umiestneniu zodpovedajúceho vytýčeného vetného člena. Aj tieto výpoved'otvorné činitele istým spôsobom podporujú potrebu vyčleniť v písomnej podobe vetnú konštrukciu so zreteľovým významom oproti ostatnej časti súvetia čiarkou. Na druhej strane sa žiada konštatovať, že uvedené umiestnenie takejto jednočlennej vety so zreteľovým významom na začiatku súvetia nemá v našom jazyku gramatickú platnosť a takáto veta môže ako súčasť istého súvetia stáť aj na inom ako prvom mieste vo vete; presvedčivo to ukazuje aj príklad, ktorý sme uviedli na začiatku nášho textu: *Pisateľ bol však, čo sa týka pozície slovesa, nedôsledný.* Na takéto usporiadanie slovosledu, pravdaže, vplýva širší kontext daného prehovoru.

Potrebu použiť pri jednočlennej vete so zreteľovým významom v písomnom zázname čiarku výrazne podporuje aj argument, ktorý sme v našej stati vo viacerých súvislostiach už spomenuli, totiž jestvovanie určitého slovesného tvaru v takejto vete; je to tvar 3. osoby jednotného čísla slovesa *týkať sa*, t. j. *týk-a sa*, alebo slovesa *ísť*, t. j. *id-e*. Máme na mysli argument, ktorý

sa v našej pravopisnej sústave používa aj v iných analogických prípadoch, treba ho teda ako racionálny využívať systémovo aj systematicky, a tak sa ho netreba zriekať ani v našom prípade. Jestvovanie určitého slovesného tvaru v istej syntaktickej štruktúre upotrebujeme totiž ako rozhodujúci argument v prospech hodnotenia daného syntaktického útvaru ako plnohodnotnej vety, a práve preto na jeho odčlenenie od ostatnej vety používame v našej pravopisnej sústave čiarku. Z dôsledného gramatického hľadiska ide pri tomto určitom slovesnom tvare o jedinečný a výnimočný tvar použitý pri neosobnom slovese (prípadne aj pri neosobnom variante osobného slovesa), ktoré nemá plnohodnotnú sústavu určitých slovesných tvarov, ale jedná sa o tvar zhodný s tvarom 3. osoby osobných slovies jednotného čísla a stredného rodu, ktorý predsa len aspoň z istého hľadiska oprávnené môžeme porovnávať s jedným z tvarov plnohodnotnej paradigmatickej sústavy osobných slovies.

LITERATÚRA

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

ORAVEC, Ján: Slovenské predložky v praxi. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 232 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

Prevzaté slová hoax, spam, fejk a ich odvodeniny

SIBYLA MISLOVIČOVÁ

Internet je nepochybne veľmi užitočný, masovo ho využívame doslova denne. Pomáha nám, šetrí čas, ale nemá iba kladné stránky. Často konštatujeme, že informácií máme k dispozícii toľko, že nie sme vždy schopní vybrať si z nich a oddeliť zrno od pliev. Na internete síce nájdeme skoro všetko, ale nie všetko sú pravdivé, overené informácie, niektoré sú klamlivé, dokonca vytvorené s cieľom vyvolať obavy, zneistiť, nastrašiť či zavádzať čo najväčší počet používateľov internetu, prípadne manipulatívne ovplyvniť názor, mienku čo najširšej verejnosti. Mnohé z týchto nepravdivých alebo zavádzajúcich informácií dostávame do elektronickej pošty a neraz ich z nevedomosti šírimo ďalej. Prípadne nám e-mailové schránky zaplňa mnohonásobne rozosielaná komerčná reklama. Ako je z úvodných slov zrejmé, v našom príspevku sa venujeme slovám, ktoré súvisia práve s tienistejšími stránkami internetu a internetovej komunikácie.

Hoax

Slovo *hoax* [houks] pochádza z angličtiny a v internetových anglicko-slovenských slovníkoch (napr. <https://slovník.aktuality.sk/anglickoslovensky/?q=hoax>) nájdeme viacero jeho slovenských ekvivalentov ako „fáma, falošná správa, podvod“. Novšie sa používa na označenie „klamlivej, zavádzajúcej správy, najmä e-mailovej, širenej elektronicky prostredníctvom internetu, ktorá napriek svojej nezmyselnosti býva preposielaná ďalším používateľom systému a masovo sa šíri“.

Spolu s týmto negatívnym javom sa k slovenským používateľom internetu dostalo aj slovo *hoax* a postupne si nachádza miesto v našej slovnej zásobe. Proces jeho zdomácnenia ešte nepokladáme za skončený. O tom, že sa už čiastočne adaptovalo, svedčí fakt, že sa zaradilo do skloňovacieho systému slovenčiny a k cudziemu základu (zakončenému spoluhláskou) sa pripájajú pádové koncovky podľa vzoru *dub*: *Základným príznakom hoaxu je však to, že správa obsahuje výzvu na hromadné rozoslanie na ďalšie ad-*

Článok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy č. 2/0133/20 *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe*.

resy. – *Výšetrovanie súvisiace s hoaxmi má na starosti oddelenie počítačovej kriminality, kde pracujú dvaja policajti. – Hoaxy bývajú falošné varovania pred rôznymi nebezpečenstvami, falošné žiadosti o pomoc, darovanie krvi, sľuby, že ďalšie šírenie správy je honorované, a podobne* (príklady, i tie nasledujúce, sme čerpali z korpusu Omnia Slovaca III Maior 18.01).

Uvedomovanie si cudzosti tohto výrazu niekedy používatelia jazyka naznačujú v pravopise nesprávnym pripájaním koncoviek pomocou spojovníka, napr. *o hoax-e*, prípadne kombináciou verzálok a malých písmen, napr. *s HOAXom*. To však nie je náležité.

Ďalšia etapa zdomácnenia sa týka výslovnosti slova *hoax*, ktorá ešte v slovenskom prostredí nie je ustálená. Niektorí používatelia jazyka realizujú pôvodnú anglickú výslovnosť [houks], a to aj pri skloňovaní – [o houkse, s houksom], iní vyslovujú toto slovo tak, ako je napísané, teda [hoaks]. Pri zdomáčňovaní anglických slov sa pravopis väčšinou prispôsobuje pôvodnej výslovnosti, ako to je napr. v slovách *víkend*, *džem*, *dizajn*, *imidž*, *softvér* a pod. Menej časté je prispôbenie výslovnosti pôvodnému pravopisu, napr. v slove *laser*. V niektorých prípadoch, napr. v zložených slovách, sa tieto dva spôsoby kombinujú, napr. v slove *futbal* – pravopis prvej časti sa zmenil podľa výslovnosti a výslovnosť druhej časti sa podriadila pôvodnému pravopisu, čo sa zachováva aj v ďalších zloženinách s rovnakou druhou časťou, napr. *volejbal*, *bejzbal* a pod.

Na základe našich pozorovaní predpokladáme, že výslovnosť sa postupne ustáli v prospech podoby [hoaks], čo je pre slovenského používateľa jazyka jednoduchšie, ako prispôbiť pravopis do podoby **houks* či **houx*, ktoré sme v jazykovej praxi zatiaľ nezaznamenali.

Signálom, že prevzaté slovo si nachádza svoje miesto v slovnej zásobe prijímajúceho jazyka, je aj tvorenie odvodenín. Zaznamenali sme používanie prídavného mena *hoaxový* s významom „nepravdivý, klamlivý, podvodný“, najčastejšie v spojení s podstatným menom *správa*, napr. *Hoaxové správy sú určitým typom spamu a zároveň môžu byť spojené s ďalšími nepríjemnými malvéróvymi funkciami. – Treba byť zvlášť opatrný a obozretný, ak hoaxová správa navádza, aby ste poskytli súkromné informácie.*

Nemožno nespomenúť, že šírenie takýchto nepravdivých správ sa dotklo aj jazykovedcov. V roku 2007 sa masovo rozšírila správa¹, ktorá podrobne

---

¹ V roku 2007 sa výraz *hoax* v slovenskom prostredí ešte nepoužíval.

informovala o tom, že slovenčina je najťažší jazyk na svete, dokonca bola podložená fiktívnym vedeckým výskumom a nejestvujúcimi vedcami. Tejto správe uverilo mnoho ľudí a do Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV sa začali hrnúť desiatky e-mailov, v ktorých si pisatelia chceli overiť pravdivosť tohto tvrdenia. Ústav zverejnil na svojej webovej stránke vyjadrenie, že ide o nepravdivú informáciu, a vtedajší riaditeľ ústavu S. Ondrejovič v časopise Kultúra slova uverejnil podrobný článok (Ondrejovič, 2007) vyvracajúci nepravdivé tvrdenia².

Novinárska kačica

Samozrejme, nepravdivé, klamlivé správy nie sú ničím novým, aj v minulosti sme sa s nimi stretávali. Označovali sa a doteraz sa označujú slovom *kačica*, najmä ustáleným spojením *novinárska kačica*. V Slovníku súčasného slovenského jazyka H – L (2011) nájdeme pri hesle *kačica* význam 3. expr. vymyslená, nepravdivá správa: *silvestrovská, novinárska kačica; nenaletieť na hocjakú kačicu; vymýšľať si kačice; never tomu, je to kačica!* Toto slovo aj spojenie je v jazykovej praxi stále živé, ale nedá sa ním plne nahradiť prevzaté slovo *hoax*, ktoré je špecifické práve pre internetové prostredie.

Spam

K nepríjemným javom v internetovej komunikácii patrí aj ďalší jav, ktorý sa označuje slovom prevzatým z angličtiny – *spam*. V anglicko-slovenských internetových slovníkoch nájdeme pri tomto výraze slovenské ekvivalenty *spam, luncheon meat a nevyžiadaná správa*. Tento prekvapujúci výsledok si vyžaduje stručné vysvetlenie. Podľa viacerých zdrojov (<https://sk.wikipedia.org/wiki>, <https://www.etymonline.com> a i.) pochádza názov *spam* zo značky amerických mäsových konzerv (pôv. *luncheon meat*, u nás adaptované ako *lančmít*), ktoré sa vyrábajú od 30. rokov dodnes. Zdrojom mnohých vtipov sa značka SPAM (vytvorená konverziou slovného spojenia *spiced ham*, ktorým sa v angličtine označuje korenená, resp. aromatická šunka) stala v roku 1970, keď ju použili autori televíznej šou *Monty Pythonov lietajúci cirkus*. V jednej zo scénok čašníčka čítala jedálny lístok, pričom donekonečna opa-

---

² Napriek spomenutým opatreniam sa otázky týkajúce sa tejto zavádzajúcej informácie objavujú dodnes. Tento rok sme v Jazykovednom ústave JÚLŠ SAV zaznamenali ďalší pokus o rozšírenie obdobnej správy (vraj z Kanady), pisatelia, ktorí nám ju preposlali, sa pýtali, či je to pravda, alebo hoax.

kovala slovo SPAM, keďže konzerva lančmítu bola súčasťou všetkých jedál. Slovo *spam* v zmysle nevyžiadanej internetovej správy po prvýkrát použil administrátor siete Usenet v roku 1993, keď omylom poslal účastníkom diskusnej skupiny rovnakú správu 200-krát. Neskôr sa používanie slova *spam* ustálilo s významom „nevyžiadaná reklama (zvyčajne na pochybné produkty) zasielaná elektronickou poštou“.

V posledných rokoch je tento jav, žiaľ, i súčasťou slovenskej reality pri používaní elektronickej pošty a slovo *spam* sa začlenilo do našej slovnej zásoby. Anglickú výslovnosť [spæm] slovenskí používatelia zväčša zjednodušujú na [spam], len výnimočne na podobu [spem]. Keďže ide o slovo zakončené na obojakú spoluhlásku, bez problémov sa začlenilo do skloňovacieho vzoru *dub*: *Aplikácie môžu byť užitočný a zábavný nástroj, no môžu slúžiť aj na šírenie spamu či iné podvodné činnosti. – Pri takýchto spamoch treba mať na pamäti, že 50 až 90% liekov ponúkaných cez internet je falošných. – Spamy premiestni do priečinka SpamFighter.*

Ukazuje sa, že slovo *spam* má v slovenskom prostredí výrazný slovo-
tvorný potenciál. Okrem ďalšieho prevzatého podstatného mena *spamer* (pomerne frekventovaná je zatiaľ aj pôvodná anglická podoba *spammer*) s významom „kto posielal nevyžiadané správy, reklamy“, napr. *Takto sa spamer nemusí obávať, že by jeho pošta skončila v spame, pretože prakticky žiadny filter by e-mail z Gmailu do spamu nezaradil. – To bude pre spam fatálna zmena, pretože budeme môcť všetci požiadať internetového providera, aby spamera odpojil. – Kým spammer, ktorý odoslal stokrát jeden mail, zaplatí iba za odoslanie jedného z nich, adresáti zaplatia dovedna za všetkých sto mailov*, utvorili sa viaceré odvodeniny. Používa sa prídavné meno *spamový* s významom „týkajúci sa spamu, súvisiaci so spamom“, napr. *Proti spamu však už máme množstvo antispamových pomôcok a do spamového koša sa dnes väčšina používateľov ani nepozera. – Až 40 percent firiem uviedlo, že pre spamový filter, ktorý nesprávne identifikoval niektoré e-maily ako nevyžiadanú reklamu, nedodržalo termíny. Sloveso spamovať nadobudlo (podľa používania v jazykovej praxi) najmä v komunikácii na sociálnych sieťach význam „obťažovať nevyžiadanými príspevkami“, napr. *Mne sa zdá, že tvojou úlohou je spamovať, ako som si všimol už dávnejšie... – Vytvorili programy, ktoré automaticky spamovali ostatné blogy neprijemnou reklamou.**

Slovesné podstatné meno *spamovanie* prirodzene nahradilo anglický tvar *spamming*, ktorý sa používa skôr ojedinele, napr. *Spamming nie je trestný, ale obťažuje*, a používa sa vo význame „zasielanie nevyžiadanej reklamy elektronickou poštou“, napr. *Bez ohľadu na množstvo rozsiahlych krádeží, spamovanie a rôzne kyberzločiny, firmy stále neberú ochranu dát dostatočne vážne. – Z toho dôvodu môže byť spamovanie veľmi ziskové napriek tomu, že inak by pomer množstva poslaných e-mailov k reakciám bol považovaný za extrémne nízky.*

Fejk

S výrazmi *hoax*, *spam*, ale aj *kačica* súvisí ešte jedno prevzaté slovo, ktoré je mierne staršie a pôvodne sa používalo najmä v oblasti módného priemyslu, ide o slovo *fejk*. Je to už zdomácnená podoba anglického slova *fake* [fejk] s významom „napodobenina módnej značky, falzifikát“, napr. *Veľa žien sa módou nezaoberá a vôbec nevie, že si fejk kúpili, takže tie by som veľmi neodsudzovala. – Osobne by som sa vo fejku cítila trápne, ale zatiaľ na pravý dizajnerský kúsok nemám, takže nosím len oblečenie z bežných obchodov. – Aj hologram a logotip spoľahlivo prezradia, či ide o fejk, teda napodobeninu, alebo pravý kus od známych módných tvorcov.* Slovo *fejk* sa zaradilo do skloňovacieho vzoru *dub*. Význam slova *fejk* sa však postupom času mierne rozšíril a v jazykovej praxi sa ním označuje aj „podvod, klamstvo, niečo nepravé“, čo je zrejme aj z uvedených príkladov: *To, čo práve uvidíte na fotkách, nie je žiadny fejk. Skutočný sneh, skutočné hory, skutoční rideri a neskutočný dátum 4. 9. 2010. – Láska je proste fejk.*

Zo zdomácneného slova *fejk* sa v jazykovej praxi utvorili aj odvodeniny. Prídavné meno *fejkový* s významom „nepravý, falošný, podvodný“, napr. *Samozrejme, aj tu sa nájdú špekulanti, ktorí vám ochotne predajú fejkový Chanel... – Netúžime po desiatich fejkových kabelkách, ale jednej originálnej.*

Sloveso *fejkovať* sa používa vo význame „vyrábať falzifikáty“, ale aj „negatívne pôsobiť, negovať“, napr. *Samozrejme, práca sa dá fejkovať kvalitným spôsobom, to sa niektorí študenti súkromných škôl počas štúdia veľmi dobre naučili (asi ako jediní). – Treba fejkovať otvorenosť a príjemné pocity. – Nemôžete si byť istý tým, či súper skutočne bombu zneškodňuje alebo tiež fejkuje a čaká, odkiaľ vyleziete.*

Frekventované je aj podstatné meno *fejker* s významom „kto niečo neguje, popiera, podvodník, klamár, falzifikátor“, napr. *V realí je to iba fejker a šikovný podvodník. – Ak niekto niečo hlása a verí tomu, je prirodzené, že sa podľa toho bude aj správať. Ak sa v zákulisí správa o 180 stupňov inak, je to klamár a fejker.* V tejto súvislosti možno spomenúť aj podstatné meno *hejter*, ktoré sa používa v podobnom význame (Mislovičová, 2016).

Na záver môžeme konštatovať, že ochrana proti negatívnym javom na internete je zložitá. No z jazykového hľadiska je dôsledkom ich masového rozšírenia niekoľko nových prevzatých výrazov, ktoré sa v priebehu posledných pár rokov stali súčasťou našej slovnej zásoby.

LITERATÚRA

MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Slovesá *lajkovať*, *hejtovať* a iné odvodeniny z anglických slov *like* a *hate*. In: Kultúra slova, 2016, roč. 50, č. 2, s. 104 – 106.

ONDREJOVIČ, Slavomír: *Je slovenčina najťažší jazyk na svete?* In: Kultúra slova, 2007, roč. 41, č. 6, s. 321 – 325.

Slovník súčasného slovenského jazyka H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

Zdroje:

Omnia Slovaca III Maior (18.01) dostupný na <http://korpus.juls.savba.sk>).

<https://slovník.aktuality.sk/anglickoslovensky/?q=hoax>.

<https://sk.wikipedia.org/wiki>, <https://www.etymonline.com>.

DISKUSIE

Pravopis spojenia Nežná/nežná revolúcia. Vhľad do súčasnej pravopisnej problematiky pri pomenovaniach dejinných udalostí

INGRID HRUBANIČOVÁ

V súvislosti s 30. výročím Novembra 1989 a prípravou písaných textov s touto tematikou adresovalo prednádnom jazykovej poradni viacero inštitúcií i jednotlivcov otázku o písaní spojenia *nežná/Nežná revolúcia*.

Z rozhovorov s niektorými pýtajúcimi sa vyplynulo, že im chýba vysvetlenie a poznatok, či možno písať slovné spojenie *nežná revolúcia* dvojako, s malým i s veľkým začiatočným písmenom v prvom slove, ako sa to objavuje v praxi (v publicistike). Ďalej, prečo sa toto slovné spojenie neuvádza v Pravidlách slovenského pravopisu (ďalej PSP, 2013) v príkladovej zóne príslušnej kapitoly o písaní veľkých písmen, kde nájdeme príklady *Októbrová revolúcia* a *Veľká francúzska revolúcia*. V Slovníku súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ, M – N, 2015) sa pri hesle *nežný* uvádza iba doklad *nežná revolúcia* s malým začiatočným písmenom s výkladom jednej konkrétnej, časovo vymedzenej udalosti v r. 1989 – 1990. Príklad v tomto slovníku, keďže je jediný a slovník je najnovším opisom lexiky, sa tak považuje za odporúčanie písať toto slovné spojenie iba s malým začiatočným písmenom.

Ďalšie zistenia pri tejto otázke viedli k poznatku, že časť verejnosti pri rešpektovaní stručného poučenia o písaní veľkých písmen v pomenovaniach závažných dejinných udalostí, ktoré sa uvádza v aktuálnych PSP (s. 60), sa domnieva, že spojenie *nežná revolúcia* by sa práve vzhľadom na dejinnú „závažnosť“ (zmena totalitného štátneho zriadenia na demokratický) malo písať iba s veľkým začiatočným písmenom, teda *Nežná revolúcia*. V povedomí je verejný (aj odborný) diskurz, ktorý sa nezaoberá pravopisom a slovné spojenie *n/Nežná revolúcia* akceptuje ako spontánne utvorené ozna-

---

Článok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy č. 2/0133/20 *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe*.

čenie v danej dobe, pojem *revolúcia* však konceptualizuje v tom zmysle, že si kladie otázku, do akej miery toto spojenie skutočne odráža spoločenské procesy z prelomu rokov 1989 – 1990 v Československu, najmä v súvislosti s tým, čo sme pod pojmom *revolúcia* vnímali dovtedy. Túto tému otvára, resp. na jej prítomnosť upozorňuje významná slovenská sociologička a politologička Soňa Szomolányiová napr. v článku *November 1989 v kontexte stredovýchodnej Európy* (2019). Uvažuje o tom, že pojem „revolúcia“, ktorý sme mali na konci 20. storočia, najmä staršia generácia, vžitý (v historických súvislostiach francúzskej buržoáznej a ruskej socialistickej revolúcie) skôr ako mýtus „rúcania starých pilierov“ a okamžitej vidiny „lepšieho sveta“ bez ohľadu na „jakobínsky a červený teror“, mohol byť v našej špecifickej situácii klamný v tom, že vzbudzoval očakávania okamžitých a bezbolestných spoločenských zmien.¹ Iné názory potvrdzujú pojem *revolúcia* ako oprávnený vzhľadom na to, že situácia bola revolučná aj s prejavmi násilia na začiatku udalostí (v Čechách je dnes vžitý označenie *zamatová revolúcia*, ktoré sa spočiatku používalo aj na Slovensku popri označení *nežná revolúcia*). Postupne sa tieto pomenovania oddelili a pre udalosti, ktoré prebiehali na Slovensku, sa dnes používa spojenie *nežná revolúcia*).

Tieto širšie skutočnosti uvádzame preto, že chceme poukázať na zložité sociokultúrne pozadie, ktoré vstupuje aj do skupinových pravopisných preferencií a noriem, a že tento jav je prirodzený, pretože v našej pravopisnej tradícii a) sa proprializácia pomenovaní historických udalostí (a teda aj písanie s veľkým písmenom) uplatňuje na základe odporúčaní PSP minimálne (typy

---

¹ „V tomto mýte formovanom u staršej generácie v školskom veku, bez ohľadu na povahu jakobínskeho i červeného teroru, prevláda pozitívne vnímanie pojmu ‚revolúcia‘. S takým prežívaním sa však na úrovni spoločenského vedomia vždy spájajú nerealistické očakávania, nádeje na rýchle zmeny k lepšiemu, a preto prirodzene už čoskoro dochádza k dezilúzii a ‚postrevolučnej depresii‘. (...) Aj tí, čo v akademickej reflexii pracujú s termínom ‚revolúcia‘, v istých rozpakoch pridávajú v prípade Československa nejaký prívlastok – demokratická, zamatová, nežná, sebaobmedzujúca –, aby dianie konca roka 1989 odlišili od toho, čo sa spája s historicky známymi prípadmi revolúcií: tej v Anglicku, vo Francúzsku (1789) a v Rusku (1917). Tak porovnávanie s násilnou VFR a VOSR viedlo T. G. Asha k termínu ‚nerevolučná revolúcia‘ či ‚refolúcia‘ – spojenie revolúcie a reformy. Diskutabilnosti pojmu sú si vedomí aj naši historici – Vilém Prečan hovorí o demokratickej revolúcii a Lubomír Lipták o prevrate, ktorý sa stal revolúciou. Na rozdiel od nich François Furet, špecialista na Francúzsku revolúciu, taktó udalosti jesene v SVE pomenovať odmieta“ (Szomolányi, S.: *November 1989 v kontexte stredovýchodnej Európy*. Zdroj: <https://dennikn.sk/1646174/november-1989-v-kontexte-stredovýchodnej-europy/?ref=list>).

príkladov), pritom kritérium, kedy taká situácia nastáva, je veľmi všeobecné (je ním „závažnosť“ dejinnej udalosti; pozri poznámku pod čiarou 6), b) na tomto základe sa implicitne lexika z tejto oblasti chápe ako „v zásade“ apelatívna, ale to používateľ nemusí z poučenia v platných PSP vydedukovať, c) a to, čo je alebo sa stane vlastným menom (nadobudne status „závažnosti“), je záležitosťou ustáľovania predovšetkým v odbornej a publicistickej praxi; výsledok takéhoto ustáľovania sa potom chápe ako oficiálny názov² (vlastné meno), ktorý by mal byť iba jeden³; d) slovenská lexika z historickej oblasti, ktorá by spadala do propriálnej sféry a potenciálne tvorila nejaký onymický systém (systém vlastných mien), nie je opísaná.

Z takto chápaných pomenovacích procesov týkajúcich sa dejinných udalostí potom vyplýva, že rozkolísanosť a dvojakosť v zápise takýchto pomenovaní (s veľkým i s malým písmenom) je stála črta nášho pravopisu (hodnotiace kritériá, čo je spoločensko-historicky „závažné“, sa môžu meniť, a čo sa týka ustáľovania, vždy bude niečo v procese „ustáľovania“, keďže čas prináša nové deje, a niečo sa ustáliť nemusí ani po tridsiatich rokoch).

V súvislosti s tým, čo sme tu zhrnuli, vráťme sa k písaniu *Nežná/nežná revolúcia* a k otázkam nastoleným jazykovej poradni. Prečo sa spojenie neuvádza v PSP, sme neskúmali. Kodifikácia nateraz pravdepodobne nehodnotí toto slovné spojenie ako oficiálny názov a necháva jeho pravopisnú stránku na voľný výber v závislosti od subjektívnych preferencií. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (posledné vydanie 2003), ktorý má kodifikačnú platnosť, sa od vydania v r. 1998 zachytáva pri hesle zamatový spojenie *zamatová revolúcia* s malým začiatočným písmenom. Spojenie *nežná revolúcia* tento slovník neuvádza. Nové poznatky vo vzťahu k tejto téme možno prinesie nové vydanie KSSJ.

Ak ide o SSSJ, všetky tri zväzky (2006, 2011, 2015), odrážajúc frekvenciu slov a slovných spojení v korpusoch, zachytávajú pomenovania historických udalostí v slovníkovej literatúre dosiaľ najrozsiahlejšie. V rámci heslových slov sa ustálené spojenia z oblasti histórie vrátane tých, ktoré sa týkajú

---

² K rozlišovaniu medzi pojmami meno a názov v našej onomastike pozri viac Valentová, Iveta: Čo je nové v *Akadémii/akadémii*? K zástupnosti skrátených názvov a ich ortografii. In: Slovenská reč 2015, roč. 80, č. 3–4, s. 210–218.

³ K tomu pozri viac J. Kačala: *Pravopis názvov dejinných dokumentov*. In: Kultúra slova, roč. 1998, č. 5, s. 257–263.

dejinných udalostí a píšú s veľkým písmenom (chápú sa ako vlastné mená), vyčleňujú v samostatnej zóne s kvalifikátorom *hist.*, ktorý znamená, že ide o termín alebo výraz z oblasti histórie. Výkladovému slovníku neprináleží zachytávať v dokladových zónach hesiel všetky jestvujúce vlastné mená či typické slovné spojenia z historickej oblasti ani z iných oblastí. Ide o výber, o ktorom rozhoduje zvyčajne silná frekvencia výrazového prostriedku v jeho formálnej podobe (veľké či malé písmeno na začiatku). Slovník takisto zo svojej podstaty neposkytuje vysvetlenie uvedeného pravopisu, a tak čitateľovi nemusí byť jasné, prečo sa nejaké pomenovanie píše s malým, s veľkým písmenom alebo oboma spôsobmi, hoci autorom a autorkám slovníka to jasné je (rozhoduje o tom koncepcia, spomínaná frekvencia, gramatické a pravopisné problémy sa preberajú konziliárne na interných slovníkových kodifikačných komisiách). A ďalej, ak si človek overuje písanie nejakého výrazu v slovníku, zvyčajne hľadá iba ten a neoveruje si výrazy s ním súvisiace. Nemôžeme to stopercentne tvrdiť, ale dá sa predpokladať, že slovné spojenie *nežná revolúcia* sa v 3. zväzku SSSJ uvádza pri prídavnom mene *nežný* iba s malým písmenom preto, že ako vlastné meno, teda oficiálny názov, sa tu pri hesle november zachytáva jednoslovné označenie aj spojenie s rokom – *November (1989)* (uvádza sa tu aj písanie s malým začiatočným písmenom *november 1989*). Pri nich sa uvádza rovnaký encyklopedický výklad ako pri spojení *nežná revolúcia*. Keďže oficiálny názov nejakej udalosti by mal byť iba jeden (plus ním môže byť ešte jeho skrátená podoba), ako o tom hovoríme už v bode c), variantné označenie rovnakej udalosti – *nežná revolúcia* – sa tu uviedlo už iba s malým písmenom ako apelatívum.

Otázne je, či tradičný postoj, ktorý platí skôr pre onymické systémy, v ktorých sa vlastné mená štandardizujú inštitucionálne alebo skupinami odborníkov (miestne, obyvateľské mená; názvy liekov; nomenklatúry názvov rastlín, zoologické názvy a pod.) a kde viac-menej platí, že jednému objektu patrí jeden oficiálny názov či oficiálne vlastné meno, možno vzťahnuť aj na oblasť dejinných udalostí. Domnievame sa, že bez opisu lexiky, ktorou sa označujú dejinné udalosti a fakty a v ktorej možno už na základe bežných poznatkov a bežného rozhľadu rozlišovať isté „vlastné“ (autentické) pomenúvacie schémy (*bitka pri/o X – X* je miestny názov –, *adjektívum* + podstatné meno: *povstanie, vzbura, vojna, koncil, konferencia* a ďalšie neutrálne schémy, v rámci nich aj poloobrazné *nežná revolúcia, zamatová revolúcia, tuli-*

pánová revolúcia, karafiátová revolúcia, ružová revolúcia/revolúcia ruží či expresívne označenia typu *černovská tragédia/černovská masakra; katynská tragédia/katynská masakra* alebo čisto metaforické spojenia *prešovské jatky, krištáľová noc, bartolomejská noc*⁴ (a iné), pričom z hľadiska pravopisu veľkého či malého písmena sa neuvádzajú jednoznačne ani v odbornej historickej literatúre, to nie je možné. Tento systém sa totiž správa inak.

J. Kačala v článku *Pravopis názvov dejinných dokumentov* (1998), v ktorom sa zaoberá pravopisom názvov historických dokumentov typu *Deklarácia slovenského národa* (oficiálny názov uvedený na dokumente) – *Martinská deklarácia* (ustálený historický názov), *Česko-Slovenská Dohoda, uzavrená v Pittsburghu, Pa, dňa 30. mája 1918* (oficiálny názov uvedený na dokumente) – *Pittsburská dohoda* (ustálený historický názov) hovorí, že „[N]ázvy dejinných dokumentov, udalostí, štátnych útvarov a podobne patria medzi tie, čo predstavujú otvorené rady a neprestajne sa utvárajú, vznikajú“ (tamže, s. 257). Zároveň konštatuje, že „[U]tvárenie synonymných názvov takéhoto typu nie je vítané, ale v istých ojedinelých prípadoch sa mu pravdepodobne nedá predísť“ (tamže, s. 261). Nám sa na základe korpusových meraní ukazuje, že tento jav – synonymizácia pomenovaní dejinných udalostí chápaných ako vlastné meno (a tým aj nárast písania veľkých písmen v týchto pomenovaniach) bola prítomná aj v minulosti (pred r. 1991) a je prítomná a veľmi rozšírená z viacerých, ale najmä z dvoch dôvodov: 1. Prvým dôvodom je kritérium „závažnosť“ dejinnej udalosti ako jediné kritérium vzniku proprií v tejto oblasti, ako ho desiatky rokov deklarujú pravopisné pravidlá a príručky,⁵ po ktorých ľudia siahajú vždy ako po základnom zdroji, ak hľadajú riešenie. Potom je na individuálnych, skupinových, regionálnych, národných, európskych a iných hodnotových preferenciách, čo sa považuje za „závažné“ či „významné“. Z pohľadu

---

⁴ V príkladoch uvedených v tomto odseku textu píšeme všade malé začiatkové písmeno len ako v týchto pomenovaní.

⁵ Od vydania pravidiel z r. 1964 cez pravopisnú príručku Jána Oravca a Vincenta Lacu (1973) určenú pre školy až po súčasné platné pravidlá pravopisu (všetky vydania v rozmedzí rokov 1991 – 2013) možno state o písaní dejinných udalostí označiť za „striedme“ ako v základných poučeniach, tak aj vo výbere a množstve príkladov. Ich inventár sa viac-menej opakuje, minimálne zmeny badať v PSP od r. 1991. Všetky pravidlá a príručky uvádzajú príslušnú stať jednovetovou formuláciou, v ktorej odporúčajú písať veľké začiatkové písmeno v pomenovaniach „významných“ alebo, ako sa to formuluje v súčasných pravidlách, „závažných“ dejinných udalostí. Od roku 1964 sa tak kodifikáciou pestuje písanie veľkých písmen v malej skupine pomenovaní revolúcií a povstaní, čím

svetových dejín je *černovská tragédia* (synonymné označenia *černovská masakra*, *černovské udalosti*) možno marginálna záležitosť, ale regionálny novinár, autor publikácie o regióne, alebo hocikto, kto vie, čo sa vtedy stalo a kde sa to stalo, môže hodnotiť udalosť ako významnú a prisúdi jej (aj na znak úcty obetiam napríklad) štatút vlastného mena, slovné spojenie napíše s veľkým začiatočným písmenom. 2. Druhým dôvodom je – to je hypotéza – intelektuálna potreba súčasného človeka orientovať sa v dejinách ako vo vlastnej mentálnej krajine s určitou „toponymiou“ a vyjadrovať tesnejší (osobnejší) vzťah k minulosti i prítomnosti s istým emocionálnym nasadením (apropriácia, privlastnenie). Vidíme to napríklad dnes, keď deje, udalosti, spoločenské zdvihy dostávajú meno (prebehne pomenovací akt) už vopred, pred udalosťou alebo na mieste (in situ), alebo po udalosti (ex post) od samých ich účastníkov či organizátorov, napr. *Pochod za život* (Slovensko); pochody *Za slušné Slovensko* (Slovensko); *Pochod tisíc talárov* (demonštrácia sudcov v Poľsku 14. 1. 2020); *Sviečková manifestácia/Sviečková demonštrácia/Bratislavský Veľký piatok* (zásah proti pokojnej manifestácii veriacich za občianske a náboženské práva v Bratislave 25. 3. 1988) a i.

---

vznikla silná pravopisná tradícia v týchto pomenovaniach: *Veľká francúzska revolúcia/Francúzska revolúcia*, *Veľká októbrová socialistická revolúcia/Októbrová revolúcia*, *Slovenské národné povstanie/Povstanie*, *Pražské povstanie*, *Parižska komúna*, *Vitiazny február/Február* (ale február 1948, februárové víťazstvo 1948), *Veľká vlastenecká vojna* (ale prvá, druhá svetová vojna, husitské vojny, tridsaťročná vojna, rusko-japonská vojna). Z dokladovej zóny súčasných PSP (2013) spojenia *Vitiazny február/Február* rovnako ako *Veľká októbrová socialistická revolúcia* vypadli, ostalo spojenie *Októbrová revolúcia*, no KSSJ ako ďalšia kodifikačná príručka pri hesle *októbrový* uvádza spojenie *októbrová revolúcia* (v *Rusku r. 1917*). Hlavná zóna príkladov sa po r. 1991 rozšírila o pomenovania *Slovenské povstanie* (r. 1848) a *Májové povstanie pražského ľudu*. Vypustili sa teda staršie príklady z obdobia socializmu bez komentára, na druhej strane pomenovania významných udalostí z novších dejín sa nezaradili – medzi príkladmi sa v PSP spojenia *nežná/Nežná revolúcia* či *november/November 1989* neuvádzajú.

V platných PSP sa dnes odporúča písať veľké písmeno ešte v „pomenovaniach vojenských operácií“. Medzi príkladmi sa uvádzajú tri: *Stalingradská bitka*, *Púštna búrka*, *Overlord*, no neuvádza sa, ako písať variantné spojenie *B/bitka pri Stalingrade* (?) ani ostatné pomenovania obsahujúce slovo *bitka* či slovo *operácia*. K tejto krátkej pasáži patrí poznámka, v ktorej sa konštatuje, že „Iné pomenovania dejinných udalostí sa bežne píše s malým začiatočným písmenom“ (s. 65). Na ilustráciu potom slúži niekoľko príkladov bez rozlišovania pomenovacích typov a zdôvodnenia písania. Malé písmeno sa odporúča písať v spojeníach *tridsaťročná vojna*, *krymská vojna*, *prvá svetová vojna*, *druhá svetová vojna*, *rusko-japonská vojna*, *revolučné udalosti na Slovensku* (*slovenské revolučné udalosti*), *krompaňská vzbura*, *handlovský štrajk*, *versailský mier* (s. 65).

Tak, domnievame sa, treba chápať aj spojenie *Nežná revolúcia*, teda ako vlastné meno (proprium) synonymné s označením *November (1989)*. V skrátenej podobe (ako je to aj pri iných skrátenejších názvoch), ktorá sa vyznačuje hovorovosťou, potom podoba *Nežná* dáva jasný propriálny signál v texte aj bez širšieho kontextu.⁶ Spojenie *nežná revolúcia*, založené na oxymorone, napísané s malým písmenom je apelatívum označujúce typ nenásilnej a neozbrojenej zmeny spoločenského zriadenia, ktoré sa primárne spája s našimi dejinami na prelome rokov 1989 – 1990, pretože vtedy sa zrodila realita (typ spoločenského diania) a jej označenie. Možno ho teda písať aj s malým začiatočným písmenom. Toto spojenie sa neskôr začalo používať ako všeobecné označenie v súvislosti s udalosťami rovnakého charakteru vo východnej Európe, ale aj v prenesenom či ironickom význame.⁷

LITERATÚRA

KAČALA, Ján: Pravopis názvov dejinných dokumentov. In: Kultúra slova, roč. 1998, č. 5, s. 257 – 263.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

SZOMOLÁNYI, Soňa: November 1989 v kontexte stredovýchodnej Európy. In: Denník N, 9. 11. 2019. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1646174/november-1989-v-kontexte-stredovýchodnej-euro-py/?ref=list>

VALENTOVÁ, Iveta: Čo je nové v Akadémii/akadémii? K zástupnosti skrátenejších názvov a ich ortografii. In: Slovenská reč 2015, roč. 80, č. 3 – 4, s. 210 – 218.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1103 s. ISBN 978-80-224-1485-2.

---

⁶ Že je s tým problém, dobre dokumentuje napr. tlačенý program minuloročného knižného trhu Bibliotéka 2019, v ktorom sa diskusia uvádzala takto: „17.30 Iná nežná: Trochu iné poviedky o Noveembri '89 Iná Nežná je zbierka poviedok žánrov sci-fi, mestskej fantasy či alternatívnej histórie, ktoré tematicky vychádzajú z udalostí 17. novembra 1989.“

⁷ Ilustratívne uvádzame apelatívne doklady z korpusu Omnia Slovaca III Maior 18.01 (k 28. 11. 2019): *Nebude zbytočné pripomenúť, že nežné revolúcie 1989. roku boli výsledkom dvoch faktorov, ktoré sa fantasticky priaznivo časovo kryli; Ak porovnáваме následné historické vyhodnotenie, francúzske revolúcie, ruské revolúcie a československé nežné revolúcie...; Čas nežných revolúcií aj ich dôsledkov...; Uvedomme si, že sme národ nežných revolúcií! V tomto smere sme svetoví lídri.*

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Poznáme významy slov beskyd a grapa?

ANNA RAMŠÁKOVÁ

Platí všeobecná zásada, že tam, kde sa ľudia usádzajú a zakladajú si sídla, kde poznávajú, hospodársky a inak využívajú krajinu, z nutných orientačných príčin pre jednotlivé prvky krajinného prostredia (osídlené i neosídlené) vznikajú pomenovania (Šrámek, 2019, s. 6). Tie daný objekt individualizujú, identifikujú, pomenúvajú a lokalizujú. História a spôsob osídľovania jednotlivých území sa do rôznej miery odráža aj v toponymách (vlastných menách, ktoré pomenúvajú neživé prírodné objekty a javy, napr. hory, nížiny, lesy, alebo človekom vytvorené objekty, ktoré sú v krajine pevne fixované, napr. mestá, obrábaná či zalesnená pôda; Svoboda a kol., 1983, s. 100), ktoré sa v nich vyskytujú. Príchod a kontaktovanie sa valašského obyvateľstva (rôzneho pôvodu) aj na slovenskom území bolo príčinou vzniku a využívania tzv. karpaticizmov (komplexu slov, ktoré sa formovali a ktoré sú charakteristické pre väčšinu jazykov a nárečí karpatského areálu, napr. *bryndza*, *geleta*, *košiar*), pričom veľké množstvo z nich je doložených iba v dialektoch. Hlavný smer šírenia tzv. valašskej kolonizácie bol síce viazaný na tzv. karpatský oblúk, ale prenikal v rôznej intenzite a formách do ich hornatých, ale často aj do nehornatých území a rozšíril sa aj do „nekarpatkých“ oblastí (Šrámek, 2019, s. 36).

V súbore karpaticizmov sú výrazy, ktoré väčšina používateľov slovenského jazyka nepozná. Dnes sa niektoré z nich pociťujú ako zastarané, sú na okraji slovnej zásoby slovenského jazyka, alebo sa v ňom už nevyskytujú ako apelatíva (všeobecné podstatné mená). Medzi takéto slová možno zaradiť aj slová *beskyd* a *grapa*. Tie pozná iba istá skupina ľudí, resp. pozná

Príspevok je jedným z výstupov vedeckej úlohy *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov* – 2. etapa (č. 2/0021/17) grantovej agentúry Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied VEGA.

terénne názvy (anojkonymá, tzv. nesídelné geografické názvy, názvy nesídelných objektov – neživých prírodných objektov a javov na Zemi, ktoré nie sú určené na bývanie a sú v krajine pevne fixované)¹ *Beskyd* a *Grapa*, ale už si neuvedomuje ich prvotný apelatívny význam.

Jedným zo slovenských regiónov, ktorý bol ovplyvnený aj valašskou kolonizáciou a v ktorom sa vyskytujú uvedené anojkonymá, sú Kysuce². Podľa archívnych záznamov kartotéky terénnych názvov, ktorá sa nachádza v oddelení dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, názvy súvisiace so slovom *beskyd*, vyskytujúce sa na horných Kysuciach v okrese Čadca, sa používajú na označenie vrchov, lesov, polí, pasienkov a pohoria. Terénny názov *Beskyd*, ktorý vznikol toponymizáciou (všeobecné podstatné meno vo svojom základnom tvare alebo v hotovom útvaru a konštrukcii, bez osobitných toponymických slovotvorných prostriedkov nadobudlo funkciu vlastného podstatného mena – čiže daný objekt individualizuje, napr. *luh* > *Luh*, *za dedinou* > *Za dedinou*, *šibenice* > *Šibenice*; Majtán, 1973, s. 147 – 149, a 1996, s. 19 – 21) apelatíva *beskyd* s významom „horský vrchol, hrebeň“ sa podľa údajov v spomínanej kartotéke na území horných Kysúc v okrese Čadca vyskytuje ako pomenovanie vrchu (Makov) a poľa (Korňa). V oblasti sa využívajú tiež deminutívne (zdrobnené) tvary. Anojkonymum *Beskydok* označuje vrch (Makov, Oščadnica), pričom archívne zápisy dokumentujú v týchto lokalitách tiež podobu *Beskydek* s nárečovou príponou *-ek* (v zmysle nárečovej normy by malo byť *Beskidek*). Tú uvádza Atlas slovenského jazyka (ďalej ASJ) ako pravidelnú príponu v substantívach tohto slovotvorného typu (napr. *chl'ivek*, *capek*) v hornokysuckých pomedzných a kysuckých goralských dialektoch³.

¹ O terminologickom vymedzení pojmov *terénny názov* a *anojkonymum* pozri Valentová, 2009, s. 31 – 34, a 2018, s. 15 – 16.

² Z územia horných Kysúc si všimame terénne názvy z dvoch nárečových oblastí: z územia s výskytom kysuckých goralských nárečí (z obcí Čierne, Čadečka, Horelica, Oščadnica, Skalité a Svrčinovec) a s výskytom hornokysuckých pomedzných nárečí (z obcí Čadca, Dlhá nad Kysucou, Klokočov, Kornica, Korňa, Makov, Milošová, Olešná, Podvysoká, Raková, Staškov, Turzovka a Vysoká nad Kysucou).

³ V Rakovej atlas uvádza pre deminutíva aj koncovku *-ik* (*chl'jevik*). V Oščadnici bola zaznamenaná koncovka *-ok* (*myostok*; ASJ 3/1, mapy, s. 140 – 150, 152; 3/2, komentáre, s. 85, 87, 91) a podľa údajov v hláskoslovnom zväzku atlasu (ASJ 1/1, mapy, s. 49; 1/2, komentáre, s. 55) sa v lokalite využíva aj koncovka *-ak* (*chlapčak*).

V Oščadnici je vrch pomenovaný terénnym názvom *Vreščovský Beskyd*. Vzťahové adjektívum *vreščovský* vo funkcii zhodného prívlastku vzniklo od názvu samoty *Vreščovka* v Oščadnici. Plurálová podoba *Beskydy*⁴ sa dnes používa ako názov označujúci najsevernejšie položené horské pásmo Západných a Východných Karpát – *Moravsko-sliezske Beskydy*, *Západné Beskydy* a *Nízke Beskydy*. Anojkonimum *Slovenské Beskydy* pomenúva pohorie, ktoré sa tiahne od Jablunkovského priesmyku na Kysuciach až po Babiu horu na Orave. Predložkový názov *Na Beskydách* označuje les, pasienok a vrch v Čadečke.

Územie horných Kysúc v okrese Čadca je historicky späté s bezprostredne susediacimi územiami Moravy a Sliezska, predovšetkým so širším okolím Jablunkova a Těšínska. Túto skutočnosť potvrdzuje napr. Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku, v ktorom je doložený názov *Beskyd* z oblasti južne od Frýdku-Místku a zo širšieho okolia Jablunkova a označuje les, horu, horský hrebeň, kopec a stráň. Horský hrebeň je pomenovaný tiež predložkovým názvom *Na Beskydě*. Takisto sa v uvedených okresoch vyskytujú zdobené podoby *Beskydek* a *Beskýdek*, ktoré pomenúvajú sedlo, kopec a les. Slovník (ktorý spracúva aj názvy vodných tokov) zaznamenáva hydronymum *Potok od Beskyda*, ktoré pomenúva potok podľa smeru toku.

Podľa Milana Majtána (1996, s. 69, a mapa na s. 116), ktorý pri svojich výskumoch čerpal z kartotéky terénnych názvov, názvy typu *Beskyd*, *Beščad* sa vyskytujú na severnom okraji Slovenska v podobách *Beskyd*, *Běskid*, *Biskid*, *Beskydek*, *Beskydčik*, *Beščad*, *Pod Beščadom*. Autor uvádza, že najstaršie známe doklady z územia Slovenska sú z r. 1269 *Beschad* (*Beščad*) a z r. 1575 *Beskith* (*Beskyd*). Obe propriá sú doložené aj v HSSJ I (1991, s. 125), v ktorom sú spracované dve apelatívne maskulinne formy *beskyd*, *beščad* ako spoluheslá s jedným významom „horský vrchol, hrebeň“⁵.

V Slovníku slovenských nářečí I (1994; ďalej SSN), v Slovníku slovenského jazyka I (1959; ďalej SSJ) a v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ)⁶ sa výraz *beskyd* nenachádza. Plurálová podoba žen-

---

⁴ V kartotéke terénnych názvov na jednom z lístkov so všeobecnou lokalizáciou „Trenčianska stolica“ sa uvádza, že „Beskydom dávajú charakter Kýchere a Kykule“.

⁵ Opisy významov slov – výklady uvádzame tak, ako sú zaznamenané v uvedených slovníkoch.

⁶ Kodifikačné príručky a niektoré slovníky sú dostupné na <https://slovník.juls.savba.sk>.

ského rodu *Beskydy* sa uvádza v Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G (ďalej SSSJ) s významom „najsevernejšie položené horské pásmo Západných a Východných Karpát, ktoré sa tiahne od Moravskej brány v Česku cez územie Poľska a Slovenska a končí sa na Ukrajine“.

V Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny (2015; ďalej SESS) Ľubora Králíka lexému *beskyd* nenájdeme.

Apelatívum *beskyd* označujúce „vrchol hory buď holý, nebo porostlý jen křovím, klečí“ s nejasným pôvodom uvádza Václav Machek v etymologických slovníkoch (1957, s. 30, a 1968, s. 52). Upozorňuje na doklad z r. 1653, ktorý dokazuje podobu názvu aj v ženskom rode (V. Brandl, 1876) a tiež na úvahy o prvotnom význame (F. Kopečný, 1954). V Slovníku prasłowiańskom (1974, s. 217) sa na základe lexikálneho materiálu severných slovanských jazykov rekonštruujú maskulinne substantíva *beščadъ* : *beskedъ* : *beskydъ* s významami „hora, horský hrebeň, kopec“, „les na hrebenei alebo horskom svahu“, s príslušnými reflexami v jednotlivých slovanských jazykoch. Vzhľadom na to, že nás zaujíma situácia v kysuckom regióne, zo slovníka vyberáme doložené propriá v plurálovej podobe *Bezčadi*, *Bisčadi*, ktoré na slovenskom území dokladujú „časť Karpát medzi Kysucou a Laborcom“. U karpatských goralov je kontinuant praslovanského *beskydъ* doložený vo význame „veľký, hustý, starý les na hore“ (tamže, s. 217).

Apelatívne podoby *beskyd*, *bezkyd* mužského rodu „horský hřbet pojující dvě hory (?), hřbet porostlý jen chrastím, klečí, holý vrchol (?“ ktoré sa používajú aj na území Moravy, uvádzajú Karel a Miroslav Kálalovci v Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí (1923, s. 22 – 23).

Podoby *Beskyd* a *Beskid* fungujú aj ako priezviská, a to takmer výlučne vo východnej časti Slovenska (Ďurčo a kol., 1998).

Toponymizáciou vznikol aj terénny názov *Grapa*. Apelatívum *grapa* označuje „neúrodnú kamenistú roľu, obyčajne na svahu“. Z kartotéky terénnych názvov vieme, že na horných Kysuciach sa anojkonymom *Grapa* pomenúvajú lesy (Korňa, Makov, Čierne), polia (Klokočov, Čierne, Oščadnica) a vrchy (Turzovka, Klokočov, Čadca). V skúmanej oblasti sú aj zdobné podoby tohto pomenovania: terénny názov *Grapki*, ktorý označuje les (Turzovka), a *Grapka* – ten pomenúva pole (Čierne). Vzťahové adjektíva vo funkcii zhodného prívlastku v anojkonymách *Klieštikovská grapa* (pasienok v Čadci), *Greňovská grapa* (pasienky v Dlhej nad Kysucou) a *Nuchalovská*

grapa (les v Dlhej nad Kysucou) sa vzťahujú na názvy osád, v ktorých blízkosti sa dané objekty nachádzali v čase vzniku názvu. Posesívne adjektíva v názvoch *Škerova grapa* (vrch v Klokočove) a *Ježíkova grapa* (les v Klokočove) ukazujú na privlastňovanie objektu jednotlivcovi. V oblasti sa využívajú plurálové podoby – *Grapy* (pole v Oščadnici) a už spomínaný názov *Grapki*. Predložkové názvy *V grapách* (pasienky v Turzovke) a *Na grape* (les vo Vysokej nad Kysucou, v Korní a v Olešnej; pole v Korní a Čiernom; vrch v Skalitom) sú so statickým významom. Podľa polohy boli utvorené anojkonýmá *Grapa vyšná* a *Grapa nižná*, ktoré sa vyskytujú vo Vysokej nad Kysucou a každé z nich pomenúva pole.

Na prvý pohľad zápis na lístku v predložkovej väzbe *Pod grapu* (pole v Podvysokej) môže byť názov v spisovnej podobe v akuzatívnej singuláru s dynamickým významom „ísť smerom pod grapu“. Rovnako môže ísť o nárečovú podobu v inštrumentáli singuláru so statickým významom „byť pod grapou“. Totiž substantívna časť názvu s koncovkou *-u* je v uvedených lokalitách tvarom typickým pre feminína skloňovacieho typu *žena* v inštrumentáli singuláru (porovnaj tiež ASJ, 2/1, mapy, s. 51). Vzhľadom na to, že z Podvysokej je kartotečný lístok vyexcerpovaný z dotazníka súpisovej akcie⁷, ide o nárečový zápis, a teda o podobu v inštrumentáli singuláru so statickým významom „byť pod grapou“⁸. Spisovná podoba terénneho názvu by teda bola *Pod grapou*.

Archívne záznamy dokumentujú aj zápisy *Nad grapom* (pole i les v Čiernom) a *Pod grapom* (pole v Čadci). Ich spisovné podoby sú *Nad grapou*, *Pod grapou*. Koncovka *-om* v uvedených názvoch v inštrumentáli jednotného čísla dokazuje existenciu nosových samohlások v podobe samohláska + nosová spoluhláska, charakteristických pre goralské dialekty. V kysuckých goralských nárečiach je všeobecne rozšírená koncovka *-om* okrem Oščadnice (Dudášová-Kriššáková, 1993, s. 145 – 146, a 2017,

⁷ V návode na vypracovanie súpisu chotárných názvov z roku 1965 boli explorátori riadne inštruovaní, ako majú postupovať pri vyplňovaní dotazníka. Ak zapisovali chotárne názvy, nemali ich upravovať do spisovnej slovenčiny, ale bolo potrebné zaznamenať názov v nárečí, a to aj v spojení s predložkami *v*, *do* alebo *na* (porov. Valentová, 2018, s. 35 – 38, a zoznamy názvoslovia z príslušných kysuckých lokalít deponovaných v oddelení dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV).

⁸ V súvislosti s požiadavkou zapisovať do dotazníkov nárečové podoby názvov treba pripomenúť, že zaznamenané zápisy nerešpektovali dôsledne nárečový systém danej lokality.

s. 206 – 212) a Čadečky⁹ (Ramšáková, 2015, s. 234). Zaujímavá je tu skutočnosť, že forma s uvádzanou príponou *-om* bola zaznamenaná v Čadci, kde goralskou lokalitou by mohla byť buď Horelica, alebo Čadečka. Na lístku z kartotéky sa neuvádza presnejší lokalizačný údaj, ale po nahliadnutí do samotného dotazníka pre výskum chotárných názvov z obce Čadca sme zistili, že ide o chotárne názvy z okolia rieky Čadečanky¹⁰. To znamená, že by malo ísť o goralskú nárečovú podobu terénneho názvu z okolia Čadečky¹¹.

Napokon aj archívny zápis *Pod grape* (odkazuje na močaristé pole na rovine v Čiernom) nesie v sebe užitočnú nárečovú informáciu. Koncovka *-e* v substantívnej časti zápisu je nárečovou koncovkou v goralských nárečiach, platnou pre tvary feminín skloňovacieho typu *žena* v akuzatívnej jednotného čísla (Dudášová-Kriššáková, 2008, s. 97) a spisovná podoba zápisu by teda bola *Pod grapu*.

V Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku je na území okresov Frýdek-Místek a Vsetín, susediacich s priestorom horných Kysúc v okrese Čadca, doložený názov *Grapka* označujúci lúku, les a pastvinu a predložkové názvy *Na Grapce* (miesto), *Pod Grapku* (pole), *V Grapce* (lúka).

Ak sa pozrieme na situáciu výskytu terénnych názvov súvisiacich s apelatívom *grapa* celoplošne – v rámci slovenského územia, ide o severnú polovicu nášho územia a južnejšiu časť v oblasti Detvy a Hriňovej, osídlenej z Oravy (Majtán, 1996, s. 69, a mapa na s. 117; kartotéka terénnych názvov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV).

Podľa V. Machka (1957, s. 117, a 1968, s. 151) apelatívum *grapa* je výraz valašský, lašský i slovenský a používal sa vo význame „neúrodné, zmolami rozryté pole“, pričom uvažuje o rumunskom pôvode. Káľalovci (1923, s. 150) uvádzajú *grapu* aj ako výraz používaný na Morave vo význame „neúrodný pozemok na príkrém svahu“. Pôvodu apelatíva sa podrobne venoval Dumitru Crârnjală (1938, s. 285 – 286), ktorý ho dáva do súvisu s rumunči-

⁹ Do roku 2015 sa v odbornej literatúre nepísalo o tom, že goralské nárečie sa používa aj v niektorých osadách Čadečky – miestnej časti mesta Čadca (Ramšáková, 2015, s. 230).

¹⁰ Čadečanka preteká osadami Čadečky. Osídlením staršia časť Čadečky je goralská (osídľovaná obyvateľmi zo susednej goralskej obce Oščadnica).

¹¹ Možno však predpokladať, že by mohlo ísť aj o záznam nárečovej prípony z goralskej obce Svrčinovec, pretože rieka Čadečanka v Čadečke v osade Škradné sprava priberá riečny prítok zo svrčinovskej osady Liščákovci.

nou (rumunsky je *groapă*), ale nazdáva sa, keďže sa výraz vyskytuje po celom súvislom karpatskom území, že na moravské Valašsko sa mohol dostať aj ruským prostredníctvom.

Rumunský pôvod slova sa uvádza napokon aj v HSSJ I (1991, s. 383) s významom „pole na strmej stráni“, ale v dokladovej časti nájdeme iba toponymum *Grapy* z Kokavy (v súčasnosti Kokava nad Rimavicou) z roku 1792. Autori SSN I (1994, s. 508) uvádzajú ako spoluheslá tri substantívne formy: *grapa* (femininum), *grap* (maskulínium) a *grapy* (pomnožné substantívum) s dvomi doloženými významami: 1. úboč, strmá stráň; 2. neúrodná kamenistá roľa na stráni. Územne ide o lexémy vyskytujúce sa v severotrenčianskych nárečiach (v okresoch Bytča a Považská Bystrica) a v kysuckých dialektoch (v okresoch Čadca a Kysucké Nové Mesto).

V SESS (2015, s. 184) je spracované apelatívum *grapa* s významom „neúrodná kamenistá roľa (obyč. na svahu)“. Rovnakú formu i význam nájdeme v KSSJ a SSSJ A – G, kde sa lexéma hodnotí ako regionalizmus a jedným z dokladov je spojenie *kysucké biedne grapy* (rovnaký doklad je aj v KSSJ a SSJ I). SSJ I (1959, s. 441) zaznamenáva heslo *grapa* s významom „neúrodná, kamenistá roľa, pole na strmej stráni“. Najnovšie etymologické výskumy E. Králik, prezentované v SESS, potvrdili rumunský pôvod slova z *groapă*. Autor sa nazdáva, že na slovenskom území došlo k ďalšiemu vývinu smerom k významu „terénna nerovnosť“ > „[kamenistý] svah“ > „roľa na ňom“.

Podoba *Grapa* bola zaznamenaná v roku 1995 ako priezvisko v okrese Čadca, a to desať z pätnástich záznamov na území Slovenska (Ďurčo a kol., 1998).

V kartotéke terénnych názvov sú z horných Kysúc v okrese Čadca tiež doložené osadné názvy, ktoré vychádzajú z analyzovaných apelatív, napr. *Beskyd* (Makov), *Beskydek* (Oščadnica), *Grapa*, *Pod Grapou*, *Za grapou*, *Na Grape* (Skalité), *Na Grape* (Korňa), *Pod grapami*, *Podgrapy*, *Zagrapa* (Svrčinovec).

Napokon, v súvislosti s karpaticizmami nemôžeme obísť medzinárodný Celokarpatský dialektologický atlas (1988 – 2003), ktorý skúmal jazyky, resp. nárečia ovplyvnené valašskou kolonizáciou, resp. pastierskym spôsobom života a salašníctvom. Ten apelatívum *grapa* (2003, 7. zväzok, mapa 44) na slovenskom území zaznamenáva v Staškove v okrese Čadca na Kysuciach s významom „strmé úbočie vrchu“.

Na pozadí regionálneho i celoslovenského územného výskytu terénnych názvov *Beskyd* a *Grapa* a starších i novších lexikografických spracovaní apelatív *beskyd* a *grapa* sme chceli priblížiť širšej odbornej i laickej verejnosti charakter jazykového materiálu, s ktorým pracujú autori výkladového a dokladového digitálneho slovníka slovenskej a do slovenčiny adaptovanej inojazyčnej apelatívnej i propriálnej lexiky, ktorá sa vyskytuje v terénnych názvoch (dostupného na <https://lstn.juls.savba.sk/>). Autori nevyhnutne pracujú s výsledkami výskumov nielen onomastikov, ale tiež historikov, dialektológov, etymológov a lexikografov. Je to spôsobené tým, že materiál, ktorý sa nachádza v kartotéke terénnych názvov oddelenia dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, neprináša iba strohé zápisy terénnych názvov a pri koncipovaní hesiel nejde iba o jednoduchý opis a enumeráciu archívnych zápisov.

LITERATÚRA

Atlas slovenského jazyka. 1. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá: Mapy. Red. J. Štolc. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 314 s. Časť druhá: Úvod – komentáre – materiály. Red. J. Štolc. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 200 s.

Atlas slovenského jazyka. 2. Flexia. Časť prvá: Mapy. Red. J. Štolc. Bratislava: Veda 1981. 314 s. Časť druhá. Úvod – komentáre. Red. J. Štolc. Bratislava: Veda 1978. 192 s.

Atlas slovenského jazyka. 3. Tvorenie slov. Časť prvá: Mapy. Red. F. Buffa. Bratislava: Veda 1981. 424 s. Časť druhá: Úvod – komentáre – dotazník – indexy. Red. F. Buffa. Bratislava: Veda 1978. 246 s.

BLANÁR, Vincent: Onomastický výskum na Slovensku. In: Jazykovedný časopis, 1965, roč. 16, č. 1, s. 73 – 78.

BLANÁR, Vincent: Akcia súpisu chotárných názvov na Slovensku. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1965/66, roč. 12, s. 259 – 261.

CRÂNJALĂ, Dumitru: Rumunské vlivy v Karpatech. Se zvláštním zřetelom k moravskému Valašsku. Praha: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi 1938. 564 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia. Bratislava: Veda 1993. 176 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Kapitoly zo slavistiky. II. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 2008. 312 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy. 2., opravené vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2017. 248 s. ISBN 978-80-555-1822-0.

ĎURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, project COP-58: Onomastica – Copernicus Database. CD ROM. Paris: ELRA 1998. Dostupné na http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. A – J. Red. M. Majtán et al. Bratislava: Veda 1991. 536 s. ISBN 80-224-0228-1.

KÁLAL, Karel – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český diferenciálny.) Banská Bystrica: Slovenská Grafia 1923. 1012 s. + 104 s.

KOPEČNÝ, František: O záhadě jména Beskydy. In: Adolfu Kellnerovi. Sborník jazykovědných studií. Opava: Slezský studijní ústav 1954, s. 158 – 173.

KRÁLIK, Ľubor: Štručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk>. KSSJ.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1957. 628 s.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia 1968. 868 s.

MAJTÁN, Milan: Štruktúrne typy slovenských chotárných názvov. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9. – 10. novembra 1971. Red. M. Majtán. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1973, s. 147 – 160.

MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. 1. vyd. Bratislava: Veda 1996. 191 s. ISBN 80-224-0480-2.

Обščекарпáтáкй дйалектолгйческй атлас. Вступйтефный выпуск. Скопје: Македонска акадёмйа на науките и уметностите 1987. 185 s.

RAMŠÁKOVÁ, Anna: Hláskoslovné zmeny diferencujúce kysucký nárečový areál. In: Jazykovédné štúdie. 32. Prírodný vývin jazyka a jazykové kontakty. Editori K. Balleková, L. Králik a G. Múcsková. Bratislava: Veda 2015, s. 203 – 211.

Slovník prasłowiański. Tom I (A – B). Red. F. Sławski. Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1974. 487 s.

Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Brno: dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR 2014. Dostupné na <http://spjms.ujc.cas.cz>.

Slovník slovenského jazyka. I. A – K. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 815 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Slovník slovenských nárečí. I. A – K. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s. ISBN 80-224-0183-8.

SVOBODA, Jan a kol.: Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Скопје: Македонска акадёмйа на науките и уметностите 1983. 413 s.

ŠRÁMEK, Rudolf: Osídlování území mezi řekou Olšavou, Moravou a Bečvou a odraz v tamní toponymii. In: Národopisný věstník. Bulletin d'ethnologie, roč. 78, 2019, číslo 1, s. 5 – 42.

VALENTOVÁ, Iveta: Anojkonymum alebo terénny názov? In: Slovenská reč, 2009, roč. 74, č. 1, s. 31 – 34.

VALENTOVÁ, Iveta: Lexika slovenských terénnych názvov (Konceptia lexikografického spracovania). Bratislava: Vydavateľstvo SAP – Slovak Academic Press 2018. 220 s. ISBN 978-80-89607-69-3.

VIDOESKI, Božidar: Обščекарпáтáкй дйалектолгйческй атлас. Выпуск 7. Белград – Нови Сад: Сербскаја акадёмйа наук и иáкуствы 2003. 188 s.

ROZLIČNOSTI

Osvienčim verus Auschwitz

Pri príležitosti 75. výročia oslobodenia nacistického koncentračného tábora sa v médiách popri názve *Osvienčim* objavovali názvy *Auschwitz* či *Auschwitz-Birkenau*. Možno namietat, že v tlači a iných prostriedkoch hromadnej komunikácie by sa mali v slovenčine používať podoby, ktoré sa pri jednotlivých geografických názvoch zaužívali. Je všeobecne známe, že pre poľské mesto *Oświęcim* sa v slovenčine vžil názov *Osvienčim*. Ide o tzv. exonymum, čiže vžitý domáci geografický názov, ktorý sa odlišuje od podoby názvu používaného v oficiálnom jazyku územia, na ktorom sa objekt nachádza, tzv. endonyma.

Slovenská podoba *Osvienčim* vychádza zo zásad domáceho prepisu, podľa ktorých sa slová cudzieho pôvodu hláskoslovne a pravopisne prispôbujú domácejmu jazyku. Tak sa poľská hláska *ś* prepisuje ako *s*, poľské dvojité *w* sa zjednodušilo na *v*, poľská nosová hláska *ę* sa prepisuje ako *en* a poľskému *c* pred mäkkou samohláskou *i* zodpovedá v slovenčine *č* (porov. napr. názvy *Częstochowa* – *Čenstochová*, *Warszawa* – *Varšava*, *Wrocław* – *Vroclav* a i.). Vžitý názov *Osvienčim* zachytáva už Slovník slovenského jazyka (6, 1968), v r. 1991 sa dostal do Pravidiel slovenského pravopisu a uvádza sa aj v publikácii Úradu geodézie, kartografie a katastra SR *Slovenské vžité názvy geografických objektov ležiacich mimo územia SR*. Z iných jazykov spomeňme češtinu, ktorá používa exonymum *Osvětím*, alebo ruštinu a jej domáci pendant *Osvencim* (*Освенцим*). Nemecká podoba *Auschwitz*, ktorá sa vyskytuje v médiách a niekedy i v beletrii, je v slovenských textoch neopodstatnená.

Na otázku, prečo niektorí používatelia slovenčiny vrátane novinárov siahajú po nemeckom názve *Auschwitz*, môže byť niekoľko vysvetlení. Ľudia,

---

Článok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy č. 2/0133/20 *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe*.

ktorí prežili osviečimský koncentračný tábor, alebo tí, čo o ňom počuli od svojich príbuzných či známych, si spontánne osvojili nemecký názov. A tak ho používajú nielen v súkromných rozhovoroch, ale aj v rozhovoroch poskytovaných médiám, ktoré ho prenášajú do spracovaných textov. Niektorí vlastné meno *Auschwitz* chápu ako pomenovanie tábora, nie mesta, a domnievajú sa, že sa má takto uvádzať. Ojedinele sa pod vplyvom češtiny objavuje názov *Osvietim* alebo podoba bez prepísanej nosovky *Osviečim* a prídavné mená *osvietimský*, *osviečimský*.

Podobne sa do slovenských textov dostal nemecký názov koncentračného tábora *Auschwitz-Birkenau*, zriadeného v poľskej dedine *Brzezinka* pri Osviečime. Stal sa známy pod označením *Osviečim II*, resp. *Osviečim-Brzezinka*. Takto je zachytený v Encyclopaedii Beliana (v 2. zv. z roku 2001) v rámci hesla *Brzezinka*, pri ktorom sa uvádza aj jeho nemecký názov *Birkenau*. Hoci názov tejto poľskej dediny v zozname slovenských exoným Úradu geodézie, kartografie a katastra SR nenájdeme (to znamená, že sa aj v slovenčine používa jeho pôvodná podoba), bežne sa stretávame s jeho poslovenčenou podobou *Brezinka*. Svedčia o tom početné doklady: *V poľskom Osviečime-Brezinke (Auschwitz-Birkenau) bol najväčší koncentračný tábor pre európskych Rómov zriadený v decembri 1942. – Pietne spomienky sa každoročne začiatkom augusta konajú aj na mieste bývalého koncentračného tábora v Osviečime-Brezinke (Auschwitz-Birkenau). – Židovská modlitba za mŕtvych zakončila tohtoročný Pochod živých z koncentračného tábora Osviečim do Brezinky na juhu Poľska. – V pondelok 27. 1. 2020 uplynulo 75 rokov od oslobodenia koncentračného tábora Auschwitz-Birkenau (Osviečim-Brezinka) sovietskou Červenou armádou.* Môžeme si všimnúť, že slovenský názov *Osviečim-Brezinka* sa často dopĺňa v zátvorkách nemeckým pendantom *Auschwitz-Birkenau*, príp. naopak, nemecký názov sa spresňuje slovenským. Dodávame, že zložený názov *Osviečim-Brzezinka* sa píše so spojovníkom a pri skloňovaní ohýbame obe časti.

Koncentračný tábor v Poľsku, ktorého výročie oslobodenia sme si pripomenuli v januári, má v slovenčine vžitý domáci názov *Osviečim*. Pri zložnom názve *Osviečim-Brzezinka* sa aj jeho druhá časť často (hlavne v publicistike) používa v zdomácnenej podobe – *Osviečim-Brezinka*.

Silvia Duchková

V rámci a vrámci

Nielen v študentských prácach sa v súčasnosti často vyskytuje výraz *v rámci* napísaný ako jedno slovo, teda v podobe *vrámci*. Krátky slovník slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ) uvádza výraz *v rámci* pri hesle *rámec*, kde ho špecifikuje ako predložku s genitívom. Z toho vyplýva, že ide o druhotnú predložku zloženú z dvoch slov. V slovníku sa neuvádza variantnosť písania tohto výrazu. Existujú však prípady prísloviiek, v ktorých sa pripúšťa písanie vedno i osobitne, ide napr. o výrazy *dobiela/do biela* a *namodro/na modro*, ktoré sú uvedené v KSSJ aj v príslušných zväzkoch Slovníka súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ). Trend k variantnosti badať aj pri slovách, ktoré sa v KSSJ uvádzajú písané len dovedna, ale v SSSJ (M – N) z roku 2015 sa už uvádzajú písané aj osobitne, napr. *nahrubo/na hrubo*, *nakrátko/na krátko*. Vo všetkých uvedených príkladoch sa uprednostňuje prvý variant, a to písanie spolu.

Ako sme už spomenuli, v praxi často dochádza k splynutiu predložkového výrazu *v rámci* do jedného slova. Túto skutočnosť potvrdzuje aj Slovenský národný korpus (dostupný online na www.korpus.sk, ďalej SNK). Ten vo svojej databáze eviduje 648 prípadov, v ktorých sa druhotná predložka *v rámci* použila ako jedno slovo. Nejednotnosť v jej písaní môže prameniť z výrazov, ktoré vyzerajú podobne, a to hlavne preto, že sa rovnako začínajú; sú to napr. slová *vtom*, *vskutku*, *vcelku*, *včerty*, *včas*, *vstave*. Tie sa v KSSJ uvádzajú ako jednoslovné pomenovania, ale je evidentné, že vznikli z predložkového spojenia. V Pravidlách slovenského pravopisu (2013) sa v časti *Písanie spoluhlásky* v priamo uvádza, že slovo *vcelku* vzniklo z pôvodného spojenia *v celku*, písaného osobitne. Spojením dvoch slov pochádzajúcich z rôznych slovných druhov sa zmenilo aj slovnodruhové zaradenie nového slova – z predložky a podstatného mena vznikla príslovka spôsobu. Rovnako je to aj v prípadoch iných predložkových konštrukcií, z ktorých vznikli príslovky, napr. *vtom*, *naoko*, *popoludní*. Spojením pôvodne predložkovej konštrukcie *v rámci* by teda podľa uvedených príkladov malo vzniknúť slovo s novým slovnodruhovým zaradením. Existujú však aj prípady, keď sa zlúčením dvojslovného predložkového výrazu zachovala predložka, napr. *navzdory*, *napriek*, *namiesto*, *kvôli*. J. Oravec vo svojej monografii *Slovenské predložky v praxi* (Bratislava: SPN 1968) uvádza, že pri predlož-

ke *kvôli* sa dokončil predložkový vývin aj z pravopisnej stránky (s. 211) a že pravopis predložky *namiesto* dosvedča, že ide o staršiu predložku (s. 203). To značí, že z pôvodných predložkových spojení *k vôli* a *na miesto* vznikli jednoslovné predložky. Keďže sa podľa J. Oravca predložkový výraz *v rámci* nachádza „na začiatku predložkového vývinu“ (s. 193), môže dôjsť k jeho splynutiu do jedného slova s platnosťou predložky. Iné zložené predložky alebo predložkové výrazy, ako napr. *na základe*, *na rozdiel od* (viažuce sa s genitívom) nepodliehajú trendu spájania sa do jedného slova tak silno ako predložka *v rámci*. Môžeme si však všimnúť, že uvedené predložkové výrazy spájajúce sa s genitívom sú v SNK evidované aj ako spojené, a to v podobe *narozdiel od* (253 prípadov) a *na základe* (13 prípadov), treba však brať do úvahy, že zdroje, z ktorých SNK čerpal, môžu v týchto prípadoch obsahovať len neúmyselnú chybu. To platí aj pre predložku *v rámci*. Z uvedeného môžeme vysloviť predpoklad, že vo všeobecnosti je reálnym trendom písať predložkové výrazy dovedna, ale deje sa tak hlavne pri vzniku prísloviak, nie predložiek.

Michal Vaclavik

SPRÁVY A POSUDKY

Dve jubileá Adriany Ferenčíkovej

Vedecké disciplíny formuje predmet ich výskumu a tiež osobnosti, ktoré sa prihlásia do ich služieb a spoja svoj osobný život so životom vedeckým. Slovenská dialektológia ako jedna z mnohých vedeckých a mnohých lingvistických odborov sa na nedostatok výskumných príležitostí sťažovať nemôže. Na malom kúsku zeme obývanom slovenčinou zdedila bohatú nárečovú rôznorodosť vo všetkých jazykových rovinách. Rôznorodosť, ktorá sa v ľudovom povedomí pretavila do poznania *Čo dedina – to reč iná*. Rôznorodosť, ktorej pod povrchom ukryté korene spájajú dejiny spoločnosti, krajiny a jazyka.

Možno práve preto slovenská dialektológia pritiahla zvedavosť a záujem mnohých výskumníkov, zberateľov i významných vedeckých osobností a stala sa súčasťou ich osobného života. Vďaka nim sú dnes obrazy rôznorodosti slovenských nárečí uložené v rozsiahlych nárečových zbierkach – kartotékach, dotazníkoch, archívoch nárečových textov i nahrávok. Aj vďaka nim sa v slovenskej dialektológii podarilo predstaviť ono nárečové bohatstvo na mapách *Atlasu slovenského jazyka*, v heslách *Slovníka slovenských nárečí* a v širších súvislostiach i vo zväzkoch *Slovenského jazykového atlasu*. A potom ešte v mnohých autorských a regionálnych monografiách a štúdiách. Na vzniku všetkých zásadných diel, ktorými sa dnes slovenská dialektológia prezentuje, sa podieľala aj naša jubilantka – prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc., ktorá svoj osobný život so životom svojej disciplíny spojila natoľko, že by sme ťažko medzi nimi hľadali izoglosu.

Ako k tomuto spojeniu došlo? Na začiatku bolo azda nárečie turčianskej dedinky Ležiachov, kde sa 5. januára 1940 Adriana Ferenčíková narodila, potom štúdium v rodnej obci, neskôr v Príbelciach a na gymnáziu v Klášto-

---

Text príspevku bol v miere modifikovanej podobe publikovaný vo výbere z diela Adriany Ferenčíkovej *Poklady pod povrchom slov ukryté* (2019, časť *Prívet*, s. 11 – 15).

re pod Znievom, v meste, ktoré prinášalo podnety aj vďaka svojej historickej tradícii a kultúrnemu zázemiu. To všetko ju motivovalo k premýšľaniu o jazyku, jeho podobách v reči ľudu i v literárnych dielach. A napokon vyústilo do rozhodnutia študovať slovenský a latinský jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, čo sa nakoniec – zhodou rôznych okolností – zmenilo na štúdium slovenského a talianskeho jazyka (1957 – 1962).

Do služieb svojej disciplíny sa Adriana Ferenčíková prihlásila už počas vysokoškolského štúdia, keď sa v treťom ročníku (v roku 1959) ako študentská pomocná sila zapojila do spracúvania materiálu zozbieraného na základe *Dotazníka na výskum slovenských nárečí*. V poslednom ročníku štúdia v roku 1961 bola už riadnou pracovníčkou vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka SAV, neskôr premenovaného na Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, a pracuje tu dodnes – už šesťdesiat rokov. Preto si môžeme spolu s jej životným jubileom pripomenúť aj jej jubileum pracovné. Adriana Ferenčíková sa tak stala svedkom, účastníkom a do istej miery i tvorcom šesťdesiatročnej histórie tohto pracoviska, na ktorom absolvovala cestu od študijného pobytu a aspirantského štúdia cez posty odbornej, vedeckej a samostatnej vedeckej pracovníčky až po vedúcu vedeckú pracovníčku. Zastávala funkciu zástupkyne riaditeľa (1990 – 1991), vedúcej dialektologického oddelenia (1995 – 1999), podpredsedníčky (1992 – 1996) a neskôr predsedníčky (2009 – 2019) Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚLŠ SAV a bola členkou Vedeckej rady Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (1990 – 1998). Navonok ústav dodnes reprezentuje ako členka Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov, Slovenskej spoločnosti prekladateľov umeleckej literatúry, komisie Ministerstva školstva a vedy Slovenskej republiky pre výber lektorov a posudzovanie činnosti lektorátov slovenského jazyka v zahraničí, Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry SR, Vedeckej rady Matice slovenskej, Rady na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva pri Ministerstve kultúry SR a hodnotiacej poroty a organizačného výboru súťaže *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*. Je tiež členkou redakčných rád odborných časopisov *Slavica Slovaca* a *Kultúra slova*. Svoje vedomosti a odborné skúsenosti odovzdávala ako lektorka slovenského jazyka v Orientálnom univerzitnom inštitúte v Neapole a na Univerzite La Sapienza v Ríme (1976 – 1979), ne-

skôr ako odborná asistentka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (1994 – 1996), na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského (2002 – 2004) i ako školiteľka dizertačných prác. Napokon, má aj svoju vlastnú neoficiálnu univerzitu – ale o tom neskôr.

Počas šesťdesiatich rokov sa Adriana Ferenčíková stala nielen svedkom a účastníkom, ale aj samotným tvorcom šesťdesiatročnej histórie slovenskej dialektológie. Pretože popri funkciách a prácach v rôznych komisiách sa výskum, opis a interpretácia slovenských územných nárečí, ich rôznorodosť a vzťahy s ostatnými slovanskými jazykmi a nárečiami stali hlavnou oblasťou jej vedeckého záujmu, zvedavosti a hľadania. Výraznou mierou prispela k budovaniu archívov a zbierok slovenských nárečí, z ktorých neskôr čerпали tvorcovia základných diel slovenskej dialektológie. Bola spoluautorkou a vedeckou redaktorkou kolektívnych lexikografických a atlasových diel, ktoré dnes tvoria základ moderného dialektologického a geolingvistického výskumu na Slovensku. Vďaka svojej vedeckej erudovanosti a publikovaným kolektívnym i individuálnym prácam, v ktorých dominuje dôsledný empirický výskum a detailná analýza, interpretácia a typológia jazykových javov reflektujúca nárečovú rozmanitosť, komplikované vnútrojazykové vzťahy, ako aj medzijazykové kontaktné faktory, je dnes najuznávanejšou osobnosťou slovenskej dialektológie rešpektovanou aj v širšom slovanskom dialektologickom spoločenstve.

Prvým významným výsledkom jej vedeckovýskumnej práce bolo vydanie kolektívneho diela – prvého zväzku *Atlasu slovenského jazyka* (1968), ktorý je dodnes považovaný za základné dielo slovenskej dialektológie a za ktorý získal autorský kolektív Cenu Slovenskej akadémie vied. Aktívne sa podieľala i na tvorbe ďalších troch zväzkov tohto diela a na príprave plánovaného piateho zväzku venovaného syntaktickým javom, ktorý sa, bohužiaľ, zrealizovať dodnes nepodarilo. Príčinou je špecifickosť tejto oblasti gramatiky jazyka a obmedzenia, ktoré práve v tejto oblasti predstavuje dotazníková metóda. Napriek tomu táto oblasť neostala úplne nepokrytou. Výskum diferenciovanosti syntaktických javov v slovenských nárečiach tvorí osobitnú kapitolu vedeckého bádania Adriany Ferenčíkovej. Je spoluautorkou dotazníka nazvaného *Inventár syntaktických javov v slovenských nárečiach* (Oravec – Ferenčíková, 1974) a osobne sa zamerala na výskum vyjadrovania časových súvislostí v súvetných konštrukciách. Výsledky tohto výskumu spracovala

v dizertačnej práci *Časové podrad'ovacie súvetie v slovenských nárečiach*, ktorá vyšla knižne v r. 1986, časť aj v anglickej verzii (1992). Ďalšie poznatky získané výskumom sémanticko-syntaktických štruktúr prezentovala v množstve štúdií a vystúpení, v ktorých zachytila diferenciacné a integračné tendencie slovenských nárečových syntaktických prostriedkov v porovnaní so stavom v ostatných slovanských jazykoch. Tieto práce tak vyplňajú inak málo pokrytú oblasť slovenskej dialektológie – nárečovú syntax – a sú inšpiratívne aj pre historicko-lingvistický výskum slovenčiny i slovanských jazykov, ako aj pre gramatický výskum slovenského spisovného jazyka.

Skúsenosti z kartografického spracovania nárečovej rozmanitosti slovenského jazyka využila naplno v dlhoročnej práci na mnohozväzkovom medzinárodnom projekte *Slovanský jazykový atlas*, na ktorom spolupracujú dialektológovia z 13 slovanských i neslovanských krajín a ktorý metódami lingvistickej geografie mapuje areálovú diferencovanosť slovanských jazykov a ich nárečí vo fonetickej, v gramatickej, lexikálnej, slovotvornej a sémantickej rovine. A. Ferenčíková vstúpila do tohto medzinárodného projektu už v 80. rokoch a od roku 1990 v ňom zastupuje slovenskú dialektológiu ako členka Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov (dlhodobo aj v pozícii vedúcej Slovenskej národnej komisie Slovanského jazykového atlasu). Autorsky alebo redakčne participovala na všetkých doteraz publikovaných zväzkoch atlasu (16 zväzkov), ale jej najvýznamnejším výsledkom v tomto projekte je 4. zväzok lexikálno-slovotvornej série s tematikou poľnohospodárstva, ktorého prípravu a vydanie v roku 2012 viedla ako vedecká redaktorka. Zväzok obsahuje 89 máp, na ktorých je spracovaných takmer 4 000 lexém z tematického okruhu poľnohospodárstvo, 17 syntetických máp a abecedný a retrográdny index mapovaných slov, patrí tak k najrozsiahlejším doteraz publikovaným zväzkom projektu. Keďže roľnícky spôsob života bol od predhistorických čias základnou súčasťou materiálnej kultúry Slovanov, veľká časť lexiky obsiahnutej v tomto zväzku patrí do najstarších vrstiev základného slovného fondu všetkých slovanských jazykov. Jazykovozemepisný pohľad na situáciu v dialektoch ako spontánne sa vyvíjajúcich územných variantoch národných jazykov ponúka mnoho nových poznatkov a podnetov nielen pre dialektológiu a historickú jazykovedu, ale aj pre štúdium slovansko-inoetnických jazykových a hospodársko-spoločenských kontaktov.

Podobne hranice jednej disciplíny smerom k výskumom v oblasti etnológie, histórie, literárnej vedy či kulturológie presahuje i ďalší rozsiahly a dlhodobý projekt – *Slovník slovenských nářečí*. A. Ferencíková spoluprvárala jeho koncepciu, bola spoluautorkou prvého zväzku, spoluautorkou a spoluredaktorkou druhého zväzku a v súčasnosti je hlavnou redaktorkou jeho tretieho zväzku, ktorý vyjde práve v roku 2020, t. j. v roku jej životného i pracovného jubilea. Jej nezastupiteľný podiel na treťom zväzku vyplýva i zo skutočnosti, že plnenie úlohy hlavnej redaktorky v jej podaní ďaleko prekračuje náplň a obsah tohto spojenia. Stretnutia autorského kolektívu dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV pri analýzach a korektúrach hesiel sú zároveň nezištným odovzdávaním teoretických vedomostí, konkrétnych poznatkov o nárečových osobitostiach a skúseností z terénnych a dotazníkových výskumov. Odznievajú dlhé diskusie, na ktorých konci treba nájsť riešenia, a z času na čas padnú i vedomostné otázky. Je to taká naša súkromná univerzita s jediným študijným odborom *slovenská dialektológia* zabezpečovaným jedinou, pravou a spoľahlivou garantkou.

Ďalšou oblasťou vedeckého záujmu Adriany Ferencíkovej je spisovný jazyk a jeho súčasné i historické formovanie, s čím súvisí aj jej členstvo v redakčnej rade časopisu *Kultúra slova* (od roku 1986). Aj tu – s rešpektom voči osobitému charakteru tejto variety a jej funkciám – sa však často opiera o poznatky slovenských regionálnych nárečí a využíva poznanie situácie v nárečiach pri objasňovaní vývinu a súčasnej dynamiky spisovného jazyka. Práve toto prepojenie ju viedlo k iniciovaniu pravidelnej rubriky *Zo studnice rodnej reči* v tomto časopise.

Pri výpočte odborných aktivít Adriany Ferencíkovej nemožno obísť jej znalosť talianskeho jazyka a prekladateľskú prácu. Je autorkou 14 umeleckých prekladov a za preklad historického románu Umberta Eca *Meno ruže* získala v roku 1991 Cenu Jána Hollého za umelecký preklad. V roku 2004 jej taliansky prezident udelil Rad Hviezdy talianskej solidarity 3. stupňa (Ordine della Stella della Solidarietà Italiana).

Za vedeckú prácu v oblasti slovenskej jazykovedy a dialektológie jej bola v roku 1990 udelená Čestná plaketa Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách a v roku 2010 Pamätná plaketa SAV. Pri príležitosti životného jubilea 80 rokov získala prámiu Literárneho fondu za významný prínos k rozvoju slovenskej vedy doma i v zahraničí a 5. februára 2020 si na

medzinárodnom vedeckom kolokviu *Slovenské nárečia v čase a priestore* prevzala Medailu SAV za podporu vedy.

Vedy, ktorej zasvätila šesťdesiat rokov života, svoj talent, usilovnosť a profesionalitu. Neprezentovala sa radom autorských vedeckých monografií, ale svoje skúsenosti a rozsiahle poznatky využila v prospech kolektívnych a dlhodobých projektov, ktoré dnes tvoria základ moderného dialektologického a geolingvistického výskumu na Slovensku i v ostatných slovenských krajinách. A stali sa tiež základom jej viac než osemdesiatich kratších prác publikovaných v lingvistických časopisoch a zborníkoch, v ktorých odkrývala málo známe a často nevnímané gramatické a lexikálne osobitosti nárečí ako najstarších kultúrnych variet národného jazyka a zásadne posunula lingvistické poznanie areálovej diferencovanosti jazyka, jeho dynamiky a vývinu. Výber z týchto prác vyšiel pri príležitosti jej životného jubilea pod názvom *Poklady pod povrchom slov ukryté* (2019; editori K. Balleková, E. Dvornická, G. Múcsková, M. Smatana). Cieľom jeho zostavovateľov bolo predstaviť v ucelenejšej podobe čiastku poznania utvárajúce mapu, ktorá zobrazuje vedecké súradnice diela Adriany Ferencíkovej a zároveň ukazuje cestu k novému poznaniu.

Dni okrúhlojubilejné majú svoje čaro a atmosféru, v ktorej si intenzívnejšie uvedomujeme aj osobné vzájomné prepojenia, ľudské hodnoty a rešpekt. Táto atmosféra nám tiež pripomína, že v dňoch bežnokaždodenných často zabúdame doceniť to, čo nie je samozrejmé. Atmosféra okrúhleho jubilea je preto príležitosťou to napraviť.

Milá Ria, úprimne Ti ďakujeme za spoločne strávený čas, inšpirácie, priateľstvo a želáme Ti pevné zdravie, vnútorný pokoj a ešte veľa fyzických i tvorivých síl v ďalších rokoch života.

Gabriela Múcsková

Nitra privítala mladých jazykovedcov

Koncom novembra minulého roka (20. – 22. 11. 2019) hostila Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre medzinárodnú vedeckú konferenciu XXVIII. kolokvium mladých jazykovedcov. Jej organizáciu zabezpečovali členovia Katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (ďalej FF UKF) v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave (ďalej JÚLŠ SAV). Po siedmich rokoch sa tak nádejní lingvisti opäť vrátili do mesta pod Zoborom, aby mohli prezentovať výsledky svojich výskumov.

Podujatie otvorili vedúci Katedry slovenského jazyka a literatúry FF UKF Ľubomír Kralčák a predsedníčka Slovenskej jazykovednej spoločnosti Mária Šimková. V úvodných príhovoroch si obaja zaspomínali na vôbec prvé kolokvium v roku 1991, na ktorom sa zúčastnili.

Je to už dvadsaťosem rokov, čo sa prvýkrát zišli začínajúci lingvisti, literáti, etnológovia či filológovia, aby prezentovali výsledky svojej práce na spoločnom podujatí. Pre obrovský záujem však boli organizátori postupne nútení tematicky zúžiť program a z kolokvia sa stalo výslovne lingvistické podujatie zamerané na výskumy v oblasti jazykovedy. Od prvého stretnutia sa mnohé zmenilo, napríklad chaty či hotely ako miesta neformálnejších podujatí sa v niektorých ročníkoch nahrádzajú akademickou pôdou, no hlavné poslanie podujatia zostalo rovnaké. Kolokvium má spájať mladých jazykovedcov, ktorí na ňom môžu prezentovať svoje výskumy a výsledky svojej práce. Veľmi dôležité, ako zdôraznil vo svojom otváracom príhovore Ľ. Kralčák, je i vzájomné spoznávanie sa. Práve vďaka tomu sa otvára priestor na nové spolupráce, možno aj na medzinárodnej úrovni. Nitra svoje stanovené ciele určite naplnila a spomínaný priestor poskytla každému z účastníkov.

Program kolokvia bol veľmi pestrý. Ovplyvnilo ho najmä zloženie účastníkov a rôznorodosť ich príspevkov. Veľkým obohatením konferencie bolo zastúpenie zahraničných univerzít a vedeckých pracovísk. Do Nitry zavítali lingvisti z Česka, Poľska, Ruska či Nemecka a prispeli zaujímavými výstupmi z odborov, ktorým sa venujú na svojich domovských univerzitách.

Prvý deň konferencie otvorili poľskí kolegovia z Lodžskej univerzity. Katarzyna Burska priblížila *Gry językowe na oficjalnym profilu Łodzi na*

Facebooku, Bartolomej Ciešla vystúpil s príspevkom *Srodki wartościowania w e-mailoch marketingowych* a Elwira Olejniczak s príspevkom *Kobiety z żelaza – stereotypowe i współczesne obrazy „slabej płci“ na portalach triathlonowych*. Pri následnej diskusii sa ukázalo, že témy, ktorým sa venujú, sú aktuálne aj u nás, preto bolo veľmi zaujímavé porovnávať ich prístup k problematike.

Znalosť cudzích jazykov si mohli účastníci kolokvia upevniť aj počas príspevkov kolegýň z Ruska Liqun Yi (Moskovská štátna univerzita M. V. Lomonosova) *Субъективная частотность модных слов* a Larisy Vasilenkovej (Ruská jazyková škola v Petrohrade) s názvom *Итальянизм и его жизнь в пространстве*. Daria Korznikova, doktorandka na Humboldtovej univerzite v Berlíne, vystúpila s príspevkom *Gender auf Russisch: Die Entwicklung der russischen Genderlinguistik von den 90ern Jahre bis heute*.

Z Nemecka do Nitry prišiel aj Nejc Robida, ktorý sa venoval téme *Slovenščina in sinteza govora Kaj je bilo, kaj bo in kaj je mogoč*. N. Robida pôsobí na Univerzite v Ľubláne a v súčasnosti je lektorom na Univerzite v Kolíne nad Rýnom. Účastníci konferencie so záujmom počúvali jeho rozprávanie a ocenili informácie z lingvistických konferencií. Samuel Koruniak (Univerzita v Kolíne nad Rýnom) dôkladne analyzoval používanie spisovnej slovenčiny vo Vojvodine v medzivojnovom období s prihliadnutím na jazykovú kultúru.

Veľmi podnetné boli aj príspevky, ktoré sa tematicky týkali historickej jazykovedy. Katarína Rausová (JÚLEŠ SAV) vystúpila s príspevkom *Vybrané čty slovenských prekladov evanjelií*. Jana Nemčeková (FF UKF) predstavila účastníkom kolokvia osobnosť Daniela Licharda, jeho literárnu a vydavateľskú činnosť, ktorá mala veľký vplyv na ustáľovanie spisovnej slovenčiny, hoci Lichard dodnes ostáva na periférii záujmu slovenskej odbornej i laickej verejnosti. Marek Janosik-Bielski (Technická univerzita v Liberci) nám predstavil, akým spôsobom komparuje vybrané pasáže z textov Tomáša zo Štítneho.

Tí, ktorí sa venujú dialektológii, urbanonymii a antroponymii, privítali príspevky Jozefa Bilského (Univerzita Komenského v Bratislave; ďalej UK) *Substantívna deklinácia v severošarišských a v podtatranských nárečiach z pohľadu pádového synkretizmu* a Marka Loceka (UKF) *Najstarší*

zachovaný súpis obyvateľov mesta Brezno ako prameň výskumu historickej urbanonymie a antroponymie.

Niektoré príspevky boli zamerané na aktuálnu situáciu slovenského jazyka, napríklad vo vzťahu k sociolingvistiky – pomerne mladej vedeckej disciplíne na pomedzí lingvistiky, sociológie, etnológie, antropológie, sociálnej psychológie či ďalších vied. Perla Bartalošová (JÚLŠ SAV) už dlhší čas skúma používanie (resp. nepoužívanie) anglicizmov v komunikácii so seniormi z hľadiska ageizmu a sociálnej inklúzie a účastníkom kolokvia prezentovala postrehy zo svojho výskumu.

Zastúpenie mala aj práca z oblasti editorstva a žurnalistiky. Patrícia Molnárová (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici) skúmala štylisticko-persuazívne prvky v novinových titulkoch zo 60. rokov. Hoci väčšina účastníkov kolokvia toto obdobie nezažila, priblíženie toho, akým spôsobom fungovala propaganda minulého komunistického režimu, bolo veľmi zaujímavé.

Romana Krolčíková (JÚLŠ SAV) spojila svoj jazykovedný výskum s analýzou literárneho textu. Fungovanie adjektív skúmala na báze Slovenského národného korpusu a osobitne vo vybraných dielach významného slovenského autora Dušana Mitanu.

Jedna zo sekcií konferencie bola zameraná na vyučovanie slovenského jazyka a na pedagogiku. Renáta Pavlová (UKF) predstavila svoj výskum týkajúci sa zlepšenia čitateľskej kompetencie v materinskom jazyku, Monika Nemcová (UK) vystúpila s príspevkom *Model rozprávania a prerozprávania príbehu* a Pavel Adámek (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem) svojim kolegom priblížil detskú percepciu predmetu český jazyk na prvom stupni základnej školy. Vladimíra Bashir Gěčová (Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave) analyzovala chyby v písaných komunikátoch študentov medicíny, ktorí si osvojujú slovenčinu ako cudzí jazyk.

S modernejším vyučovaním súviseli aj príspevky Jany Trebuňovej, Jany Výškrabkovej a Patrika Petráša. Jana Trebuňová (Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach) predstavila rodovú komparáciu vetných kontúr v slovenskom a anglickom jazyku prostredníctvom strojového učenia. Patrik Petráš (UKF) prezentoval výhody a nevýhody elektronického testovania v podmienkach vysokoškolského vzdelávania, s ktorým má bohaté praktické skúsenosti. Jana Výškrabková (UK) poukázala na to, do akej miery dochádza k rozvíja-

niu produktívnych jazykových zručností v e-learningových kurzoch slovenčiny ako cudzieho jazyka.

Zaujímavé príspevky odzneli aj v posledný deň kolokvia. Vystúpila Barbora Hurtuková z UK (*Výbrané modálne výrazy v jazykovej praxi*), Laura Klimová z JÚLŠ SAV (*Príčastia ako hapax legomenon vo vybraných zdrojoch Slovenského národného korpusu*), Jaroslava Rusinková z JÚLŠ SAV (*Spisovná slovenčina ako prirodzený jazyk*), Viktória Kevická z Ústavu psychologických a logopedických štúdií v Bratislave (*Logopedický prístup k hodnoteniu orálneho diskurzu*), Barbora Valečíková z UK (*Porozumenie gramatiky na úrovni viet*) a Kateřina Pelegrinová z Ostravskej univerzity (*Kvantitatívni charakteristiky přízvukových taktů v češtině*). Katarína Gajdošová (JÚLŠ SAV) prezentovala príspevok *Vzťahy medzi vybranými augmentatívnymi adjektívami*, v ktorom sa venovala presne vymedzenej skupine augmentatívnych adjektív tvorených sufixálne aj prefixálne od vybraných základových adjektív. Lucia Miháliková (JÚLŠ SAV) v príspevku *K príčinnému vzťahu medzi pohybom a zvukom* analyzovala ekvivalencie pohybovo-zvukových slovies v beletristickom texte.

Vďaka veľkému množstvu kvalitných príspevkov, v ktorých mladí jazykovedci predstavili svoje výskumy, sa mohli všetci účastníci dozvedieť niečo nové a zaujímavé. Kolokvium však bolo aj o vzájomnom spoznávaní a nadväzovaní nových kontaktov. Mnohí z účastníkov sa už medzi sebou poznali, no tí, ktorí boli na podobnom podujatí prvýkrát, sa mohli so svojimi kolegami bližšie zoznámiť na sprievodných akciách, akými boli napr. slávnostná večera, divadelné predstavenie študentov UKF či spoločný výlet na Nitriansky hrad, kde sa prítomní zoznámili s históriou mesta a miestnymi zaujímavosťami.

Veľká vďaka za hladký priebeh konferencie patrí najmä organizačnému výboru. Nitra veru v organizácii nezaostávala a pripravila nezabudnuteľné podujatie, na ktorom si mladí jazykovedci mohli vymeniť skúsenosti a utužiť priateľstvá. Podujatie je už len peknou spomienkou a oči všetkých sa upierajú do Trnavy, kde sa bude konať tohtoročné kolokvium.

Jana Nemčeková

Aký bol Deň otvorených dverí v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v roku 2019?

Vo štvrtok 7. novembra 2019 sa počas Týždňa vedy a techniky uskutočnil Deň otvorených dverí Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Podujatie sa koná každoročne v sídle ústavu v Bratislave a je určené pre všetkých, ktorí sa chcú o práci jazykovedcov dozvedieť niečo viac.

V dopoludňajších hodinách boli pripravené dve prednášky pre ohlásené žiacke kolektívy. Pracovníčka ústavu Denisa Dovičovičová vo svojej prezentácii stručne charakterizovala, čomu sa venujú jazykovedci v jednotlivých oddeleniach. Ďalej opisala, aké slovníky vznikli a vznikajú na pôde ústavu a čo všetko sa z nich môžeme dozvedieť. Priblížila tiež prácu s webovou stránkou jazykovej poradne JÚĽŠ SAV (dostupnou na <https://jazykovaporadna.sme.sk/>).

V druhej prednáške Radovan Garabík porozprával o korpusovej lingvistiky, ktorá je veľmi populárnym odvetvím súčasnej jazykovedy. Predstavil zaujímavé počítačové nástroje dostupné na internetovej stránke ústavu, ktoré v dnešnej dobe zefektívňujú nielen výskum, ale aj štúdium jazyka. Cieľom oboch prednášok bolo názorne opísať súčasnú prácu jazykovedcov a vyvrátiť stereotypné názory o úlohách súčasnej jazykovedy.

Poobede mali návštevníci možnosť zapojiť sa do aktivít a súťaží, ktoré pre nich pripravili pracovníci jednotlivých oddelení. Prostredníctvom zábavných činností sa návštevníci dozvedeli viac o projektoch ústavu a zároveň si otestovali svoje jazykové vedomosti a zručnosti.

V zábavnej zóne bola pripravená výstava rodinných fotografií priamych potomkov Ľudovíta Štúra z Lubiny, ktoré na ďalšie spracovanie a úpravu zapožičala Ivana Šusterová. Okrem fotografií tu mohli záujemcovia riešiť úlohy a vďaka nim sa dozvedieť viac o štúrovskom hnutí a štúrovskej. Nechýbala ani tradičná maketa Ľudovíta Štúra, s ktorou sa návštevníci radi fotografujú.

Novinkou v zábavnej zóne bol Hurbanov náučný chodníček, zábavno-vzdelávacia hra o živote Jozefa Miloslava Hurbana s deviatimi stanovišťami. Prostredníctvom úloh a hádaniek sa odkrývali niektoré (prekvapivé) detaily zo života známeho štúrovca. Každý účastník, ktorý sa do tejto aktivity zapojil, dostal sprievodnú brožúru s indíciami, vysvetlivkami a skry-

tými správnymi odpoveďami. Po úspešnom zvládnutí náučného chodníčka získali riešitelia vyznamenanie v štúrovčine a rôzne ceny, hlavne knižné. Hurbanov náučný chodníček nepochybne patril k najobľúbenejším aktivitám tohto ročníka podujatia.

Okrem spomínanej zábavnej zóny bolo pre návštevníkov pripravených šesť stanovišť, ktoré predstavovali šesť oddelení jazykovedného ústavu: oddelenie dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie, dialektologické oddelenie, oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie, oddelenie jazykovej kultúry a terminológie, oddelenie sociálnej lingvistiky a oddelenie Slovenského národného korpusu. Každé z nich si pripravilo vlastné úlohy a kvízy, pomocou ktorých predstavili súčasné ciele a výsledky práce oddelenia. Do súťaží sa zapojilo 63 návštevníkov, tí najaktívnejší postúpili do žrebovania o knižné ceny (*Stručný etymologický slovník slovenčiny*, *Krátky slovník slovenského jazyka* a *Spytovali ste sa*).

Deň otvorených dverí v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV je popularizačným podujatím, ktoré sa teší obľube nielen u žiakov a študentov základných a stredných škôl z celého Slovenska. Cieľom podujatia je hrovou a interaktívnou formou oboznámiť verejnosť so súčasnou prácou jazykovedcov, ako aj vzbudiť v žiakoch a študentoch záujem o štúdium slovenského jazyka. V mene celého organizačného tímu môžeme spokojne skonštatovať, že aj tento ročník mal u návštevníkov úspech.

Okrem dňa otvorených dverí sa pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v minulom roku prezentovali na ďalších popularizačných podujatiach, napríklad *Vikend so SAV* (21. – 22. júna), *Vedecký veľtrh* (13. septembra) či *Európska noc výskumníkov* (27. septembra). Veríme, že Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV bude mať obdobné zastúpenie na týchto akciách aj v roku 2020.

Romana Krolčíková

SPYTOVALI STE SA

Čo znamená slovo *tejpovanie*? – Do jazykovej poradne telefonovala pani, ktorá v rozhlase zachytila slovo *tejpovanie*. Nenašla ho v žiadnej slovenskej lexikografickej príručke, preto sa nás pýtala, aký má slovo *tejpovanie* význam a ako sa píše.

Na úvod stručne z histórie: v 60. rokoch minulého storočia začali niektorí vrcholoví športovci používať špeciálne bandáže a pásky na podporu svalov a kĺbov, ktoré však čiastočne obmedzovali pohyb. Nazývali sa fixačné, čiže pevné. Ujali sa len v niektorých športových odvetviach, napr. vo vzpieraní a v boxe. Začiatkom 70. rokov japonský chiropraktik Kenzo Kase navrhol pásky z pružného materiálu, tzv. kineziologické pásky (z gréckeho *kine-* = prvá časť zložených slov s významom „pohyb, pohybový“), ktoré rozsah pohybu obmedzujú len mierne, takže sú pre športovcov prijateľnejšie. Vyrobené sú z bavlny a lepia sa priamo na telo, najčastejšie na kolenný, členkový či ramenný kĺb, pätu, zápästie, prsty a pod. Aby táto preventívna či liečebná metóda bola účinná, odporúča sa zveriť ju odborníkom, v súčasnosti ju používajú najmä maséri, fyzioterapeuti, tréneri a lekári, no po dôkladnej odbornej inštrukcii ju zvládne aj laik.

Opísaná liečebná metóda je známa pod názvom *tejpovanie* odvodeným od anglického výrazu *tape* (s výslovnosťou [tejp]), čo v pozícii slovesa znamená „zalepiť“ a v pozícii podstatného mena znamená „páska“. Príslušné sloveso má v slovenčine podobu *tejpovať*, zaužívané už je aj prídavné meno *tejpovací*. Uplatnenie fonetickej podoby uvedených slov znamená, že prešli procesom zdomácnovania. V korpuse Omnia Slovaca III Maior (18.01, ďalej len korpus; dostupný je na <http://korpus.juls.savba.sk>) sme vo februári 2020 celkovo našli 1 605 výskytov rozličných slov so základom *tejpov-*, najvyššiu frekvenciu malo slovesné podstatné meno *tejpovanie* (842 dokladov), napr. *V rámci terapie sa tejpovanie využíva ako pasívna pomoc, ktorá má za úlohu ulaviť namáhanému kĺbu a znížiť preťažovanie danej oblasti.* – *Navštívte aj vy kurzy tejpovania a nazrite do tajov tejto vynikajúcej techniky.* – *Správnym tejpovaním kolena dokážeme priaznivo ovplyvniť stabilitu*

a regeneráciu kolenného kĺbu. Druhú najvyššiu frekvenciu (688 dokladov) malo v korpuse prídavné meno *tejpovací*, napr. *Pri štarte mal iba zopár tejpovacích pásov, zato dnes ich má vo výbave toľko, koľko je farebných odtieňov na maliarovej palete. – Správne naložené elastické tejpovacie pásky (nalepené na kožu) podporujú prekrvenie, svalovú aktivitu a tíšia bolesť.*

O vysokom stupni zdomácnenia slova *tejpovať* svedčí aj vznik a používanie odvodených slovies *zatejpovať* (170 výskytov v korpuse) a *otejpovať* (56 výskytov v korpuse), napr. *Dostala som protizápalové lieky, zatejpovali mi to a napokon som išla na kurt, no nebolo to ono. – Pár dní som to už cítila, dávala som sa ošetrovať a mala som zatejpovanú nohu. – Po zápase poranené miesto hokejistovi otejpoval, no do rána Chárovi palec opuchol. – Doma mávame desiatky masťičiek proti bolesti, masážnych gélov, na tréningy vybiehame preventívne otejpovaní.*

V rámci ekonomizácie jazyka sa v praxi často používa slovo *tejp* namiesto ustáleného slovného spojenia *tejpovacia páska*, resp. *aplikácia tejpovacej pásky*. Keďže ide o podstatné meno mužského rodu zakončené na obojakú spoluhlásku, skloňuje sa podľa vzoru *dub*, pričom v genitive jednotného čísla má príponu *-u*. Uvádzame niekoľko príkladov z korpusu: *Tejpy neobmedzujú krvný obeh ani vás nebudú obmedzovať v normálnom pohybe. – Jednotkou na trhu s tejpami sa stala novinka... – Na spodnej strane tejpju je rovnomerne nanesená lepivá zložka.*

Ekonomizácia sa uplatňuje aj pri slovnom spojení *kineziologická tejpovacia páska*, resp. *kineziologické tejpovanie*, ktoré sa používajú, ak chceme spresniť alebo zdôrazniť, že nemáme na mysli použitie pevnej pásky. V takomto prípade sa používa skrátená podoba *kineziotejp*, *kineziotejpovanie*, resp. len čiastočne adaptovaná podoba zachováajúca anglickú koncovku *-ing*, čiže *kineziotejping* (125 slov so základom *kineziotejp-* v korpuse), napr. *Stimuláciou pomocou kineziotejpu je ovplyvňovaná funkcia kĺbov a reguluje sa aj svalové napätie. – Kineziotejping je metóda, ktorá pri liečbe využíva unikátne navrhnutú elastickú pásku.*

V korpuse sme našli aj 58 dokladov na čiastočne adaptovanú slovesnú podobu *tapovať*, ale z toho len 22 z nich bolo v sledovanom význame. Zvyšné doklady sa týkajú *tapovania* v zmysle spôsobu hry na gitare – v tomto prípade ide o odvodeninu od anglického slova *tap* [tæp] vo význame „poklepkávanie“ (napr. *Basgitarista slapoval, tapoval, no vymyslíte*

si všetky možné techniky.), prípadne o manipuláciu s dotykovým displejom (napr. *Keď si k tomu prirátate vysokú návykovosť a ovládanie opakovaným tapovaním po displeji...*).

Odpoveď na telefonickú otázku teda možno zhrnúť takto: slovo *tejpovanie* označuje preventívno-liečebnú metódu založenú na používaní špeciálnej lepivej pásky. Je odvodené z anglického výrazu *tape*, ktorý má význam „zalepiť“, resp. „páska“. Slová *tejpopovať*, *tejpovanie*, *tejp* už prešli procesom zdomáckovania, môžeme ich preto považovať za súčasť spisovnej slovenčiny. V budúcnosti istotne budú spracované v nových lexikografických príručkách.

Dana Guričanová

Divoká ryža? – V telefonáte do jazykovej poradne sa opytujúca informovala, ktoré z označení *divoká/divá ryža* je správne.

Hoci ryža nepatrí medzi naše domáce plodiny a na Slovensku sa nepestuje, v našej kuchyni je známa a obľúbená už dlhé desaťročia. Slovenské meno tejto obilniny je *ryža siata*, jej vedecké meno *Oryza sativa*. Dnes už bežne rozoznávame rozličné druhy ryže, napríklad podľa tvaru semien či spôsobu ich úpravy, alebo podľa iných kritérií: *dlhozrnná*, *gul'atozrnná*, *nelúpaná*, *prírodná*, *naturálna/natural*, *celozrnná*, *červená*, *jazmínová*, *basmati*, *arborio* atď. V poslednom čase sa v spojení so slovom *ryža* začali používať ďalšie prívlastky *divý* a *divoký* – *divá/divoká ryža*, napr. *Pikantný šalát z mladej zeleniny*, *divej ryže*, *s krevetami a avokádom*. – *Vyskúšaj, ako chutí divoká ryža*. V textoch na internete sa ďalej dozvedáme, že pri tomto pomenovaní nejde o nový druh ryže, z botanického hľadiska je to tráva s odborným názvom *zizánia* z čeľade lipnicovitých. V Slovenskom botanickom názvosloví (1986; ďalej SBN) sa uvádza druhový názov tejto rastliny *zizánia vodná* (*Zizania aquatica*). Slovo *ryža* v označení *divá/divoká ryža* sa použilo pre podobnosť jej semien so zrnkami ryže, v slovenčine sa slovo *ryža* používa aj na označenie niečoho, čo sa svojím tvarom na ryžu podobá (napr. *slovenská ryža /cestovina/*, *čokoládová ryža*). Pomenovanie *divá/divoká ryža* sa do slovenčiny dostalo pravdepodobne z anglického názvu *wild rice*, v ktorom prídavné meno *wild* má v slovenčine obidva ekvivalenty – *divý* aj *divoký*.

Hoci sú tieto prídavné mená synonymné, na vyjadrenie významu „voľne rastúci v prírode; syn. divoký, divorastúci, nešľachtený; *d. mak, d. vinič; divá čerešňa; divé klinčeky*“ (porov. Slovník súčasného slovenského jazyka A – G; 2006) sa používa prídavné meno *divý*, preto by sa malo uprednostniť aj v pomenovaní *divá ryža*.

Zaujal nás však aj ďalší názov rastliny, resp. potraviny, s ktorým sa môžeme stretnúť v textoch na internete, a to *indiánska ryža*, napr. *Indiánska alebo divá ryža nie je pravá ryža. – Semená divej (indiánskej) ryže majú vysoký obsah vitamínov skupiny B a pridávajú sa aj do ryže basmati. Aj v tomto prípade ide o preklad z angličtiny – spojenia Indian rice. Možno práve preto, že anglické prídavné meno Indian má v slovenčine dva ekvivalenty – indiánsky aj indický, v SBN sa pri názve zizánia vodná uvádza ako neodborný názov indická ryža. So zreteľom na to, že domovom zizánie je Severná Amerika, považujeme za náležité označenie indiánska ryža, ktoré sa ako samostatné heslo uvádza aj v 7. zväzku Encyclopaedie Beliana (In – Kalg; 2013, s. 32) s odkazom na heslo zizánia vodná.*

Pri výpočte pomenovaní treba pre úplnosť spomenúť aj ďalšie, motivované farbou semena – *čierna ryža*.

Na záver zhŕňame, že na označenie rastliny s botanickým názvom *zizánia vodná*, ako aj jej semien, ktoré sa konzumujú, sú z jazykového hľadiska vhodné pomenovania *divá, indiánska* alebo *čierna ryža*.

Iveta Vančová

Z WEBOVEJ PORADNE

O slove *versus*. – Prirad'ovacia spojka latinského pôvodu *versus* (pôvodne písaná *versus*) sa v slovenčine používa na vyjadrenie protikladného vzťahu (jej synonymom je prirad'ovacia spojka *kontra*). Takto je slovo *versus* spracované aj v slovenských lexikografických príručkách.

V súvislosti so slovom *versus* sa používa skratka v dvoch grafických podobách. Častejšie sa používa skratka *vs.* písaná s bodkou, ktorá sa takto uvádza napr. aj v Slovníku skratiek a značiek (Ikar, 2004). Keďže je táto skratka utvorená z prvého a posledného písmena slova *versus* (podobne ako skratka *fa* je utvorená z prvého a posledného písmena slova *firma*), používa sa v jazykovej praxi analogicky aj podoba skratky *vs* bez bodky. Obe variantné podoby považujeme za správne.

Ako sa skloňujú cudzie vlastné mená *Merliah* a *Kylie*? – Pri zaradovaní cudzích vlastných mien do slovenských skloňovacích typov je okrem grafickej podoby dôležitá aj ich výslovnosť. Predpokladáme, že výslovnosť ženského rodného mena *Merliah* je [merli-a], a v takom prípade sa skloňuje podľa vzoru *ulica*, ako napr. mená *Mária* alebo *Žofia*. V jednotlivých pádoch má tvary *Merliah* – bez *Merlie* – *k Merlii* – *poznám Merliu* – *o Merlii* – *s Merliou*. Privlastňovacie prídavné meno má podobu *Merliin* – *Merliin náhrdelník*.

Pri ženskom rodnom mene *Kylie* predpokladáme výslovnosť [kajli] a takto zakončené ženské mená sú nesklonné. Pri tvorení privlastňovacích prídavných mien od cudzích ženských mien zakončených v písme na *-y* alebo *-i* alebo vo výslovnosti na [i] koncová samohláska alebo dvojhĺaska vypadáva a prípona *-in* (*-ina*, *-ino*) sa pridáva k základu, napr. *Mary* – *Marin*, *Hillary* – *Hillarin*, *Lucy* – *Lucin*, *Gracie* [grejsi] – *Gracin*. Privlastňovacie prídavné meno utvorené z mena *Kylie* má tvar *Kylin* – *Kylin nápad*, *Kylina sestra*, *Kylino rozhodnutie*.

Za účelom? – Druhotná predložka *za účelom*, ktorú si oblúbili najmä úradníci, je nespisovný výraz. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003) sa v rámci hesla *účel* pri nej uvádza spisovný ekvivalent *s cieľom*. Napríklad spojenie *za účelom zlacnenia výroby* môžeme nahradiť spojením *s cieľom zlacniť výrobu* (predložka *s cieľom* sa viaže s neurčitkom slovesa, t. j. *s cieľom vysvetliť*, *s cieľom pomôcť*, *s cieľom podporiť* a pod.). Často však na vyjadrenie rovnakého významu stačia aj predložky *na*, *za* alebo možno použiť vedľajšiu vetu so spojku *aby*. Napr. namiesto formulácie *vláda prijala opatrenia za účelom zníženia nezamestnanosti* môžeme povedať: *vláda prijala opatrenia na zníženie nezamestnanosti*. Spojenie *cestovanie študentov do zahraničia za účelom vzdelávania* môžeme nahradiť spojením *cestovanie študentov do zahraničia za vzdelaním* a namiesto spojenia *pracovník musí pred vycestovaním navštíviť príslušný útvar za účelom odovzdania dokumentov* môžeme povedať *pracovník musí pred vycestovaním navštíviť príslušný útvar, aby odovzdal dokumenty*.

V globále alebo v „globáli“? – Majú všetky cudzie podstatné mená mužského rodu zakončené na spoluhlásku *l* alebo *r* pádovú príponu *-i* v lokáli jednotného čísla?

Nie všetky neživotné podstatné mená mužského rodu, ktoré sú cudzieho pôvodu a sú zakončené na spoluhlásku *l* alebo *r*, majú v lokáli jednotného čísla pádovú príponu *-i*. Veľká skupina slov vyhovujúcich tejto charakteristike má v uvedenom páde tvar s pádovou príponou *-e* pravidelne podľa vzoru *dub*. Zo slov zakončených na *-l* sú to slová na *-al*, napr. *festival* – *na festivale*, *karneval* – *na karnevale*, *interval* – *v intervale*; na *-il*, napr. *automobil* – *v automobile*, *bacil* – *o bacile*, *profil* – *v profile*, *textil* – *na textile*, *detail* – *na detaile*, *email* (náter) – *na emaile*; na *-ýl*, napr. *štýl* – *v štýle*; na *-ol*, napr. *alkohol* – *v alkohole*, *mentol* – *v mentole*; na *-ól*, napr. *gól* – *o góle*, *pól* – *na póle*; na *-ul*, napr. *titul* – *na titule*, *vestibul* – *vo vestibule*; na *-ál*, napr. *paškál* – *na paškále*, *paušál* – *v paušále*, *globál* – *v globále* a i.

PRIPOMÍNAME SI

---

8. január 2020

100. výročie narodenia *prof. PhDr. Jána Horeckého, DrSc., Dr. h. c.* Jeho vedecké, výskumné a pedagogické pôsobenie zasahovalo do oblastí jazykovej kultúry a jazykovej výchovy, všeobecnej jazykovedy, lexikológie, lexikografie, najmä terminológie, gramatiky (aj latinského a rómskeho jazyka), štylistiky, matematickej jazykovedy. V Jazykovednom ústave E. Štúra SAV pracoval od jeho založenia v r. 1943 až do odchodu do dôchodku v r. 1990. Prednášal na viacerých vysokých školách, viedol mladých adeptov jazykovedy vo vedeckej príprave, pôsobil v rôznych komisiách a vedeckých radách. Bol autorom a spoluautorom množstva monografií, slovníkov, učebníc a iných typov vedeckých i popularizačných prác. Zomrel 11. 8. 2006 v Stupave. (Podrobnejšie si dielo J. Horeckého pripomenieme v 2. tohtoročnom čísle nášho časopisu.)

INFORMÁCIE AUTOROM

1. Na stránke Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV www.juls.savba.sk sú prístupnené všetky čísla a obsahy časopisu Kultúra slova. Použitie týchto textov sa riadi aktuálnym autorským zákonom.

2. Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať úzus časopisu.

Od autorov štúdií určených do článkovej časti časopisu sa vyžaduje abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu približne 100 slov, ako aj kľúčové slová (3 – 10) v angličtine a slovenčine.

Do redakcie možno príspevok poslať elektronickou poštou ako prílohu na adresu iveta.vancova@juls.savba.sk.

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Literatúra sa uvádza na konci článku (nie spracovaná v poznámkach pod čiarou) takto:

a) knižná publikácia:

PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda 1990. 270 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s.

b) štúdia v zborníku:

FERENČÍKOVÁ, Adriana: Pohľad na slovo bor a jeho deriváty z územného aspektu. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 410 – 416.

c) článok v časopise:

POVAŽAJ, Matej: Tretie vydanie súčasných Pravidiel slovenského pravopisu. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 6, s. 321 – 329.

Pozn.: V prípade, že autor posieľa príspevok, ktorý už uverejnil inde, je potrebné, aby to uviedol s presným bibliografickým údajom. Zároveň žiadame autorov, aby pripojili tieto údaje: a) meno, priezvisko, tituly, b) adresu pracoviska, adresu bydliska a telefónne číslo, príp. e-mailovú adresu.

Redakcia si vyhradzuje právo neuverejniť príspevok, v ktorom sa vyskytujú formulácie znevažujúce osobnosť názorového oponenta, kým autor z nich takéto formulácie neodstráni. Redakcia zastáva stanovisko, že príspevky s takýmito a podobnými formuláciami nepatria do vedeckých a odborných časopisov.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300